

State Authority and Legal-Social Challenges of the Official Time Law in Pahlavi Era Iran

Zohair Siamian Gorji*

Mohammad Javad Mohseni**

Abstract

The change in traditional timing by establishing official time as the country's official time in Iran to align with modern international standard time was one of the most important issues in the modernization policy of the Pahlavi era. After approving the rules and laws of Iran's official time according to Tehran's horizon in 1928 and 1935 and implementing the 24-hour modern timing model, the government initiated programs in the state organization, social relations, and economic activities of Iranian society to implement it, which was accompanied by challenges. The nature of these challenges and how the government dealt with them is the issue of the present article. Therefore, one can ask: What were the challenges of officializing time in Iran during the Pahlavi era, and what were the government's programs in facing these challenges and people's reactions to them?

The article's hypothesis is that the shift from the concept of traditional time to modern timing in the modernization process of the Pahlavi era and the officialization of time created unprecedented issues for the government. These issues were addressed using the authority of the modern state and its legal-judicial capacity, allowing cultural and social adaptation to take shape in Iranian society.

Examining documents and explaining the events of that period through historical methods shows that the government, in implementing this law in state institutions and society, faced cultural, religious, social, and geographical challenges due to differences

* Assistant Professor of History, Shahid Beheshti University (Corresponding author), z_siamian@sbu.ac.ir

** Master's in History of Islamic Iran, Shahid Beheshti University, mr.mohammadjavad.m@gmail.com

Date received: 23/06/2024, Date of acceptance: 22/09/2024

in traditional and modern timing foundations, which also affected economic activities. The government ultimately succeeded in institutionalizing official time in contemporary Iranian society by resorting to methods of compromise, incentive-punitive culture-building, along with utilizing legal-judicial powers

Keywords: Modernism, First Pahlavi, Official Time, Modernization, Standardization, Social History.

Introduction

The social transformation process of the modern era in relation to new technologies such as mechanical clocks is an intriguing topic in the field of social modernization across different societies. In modern society, both micro and macro aspects of life are influenced by precise temporal patterns. These precise patterns, established through government regulations with various political and economic motivations, penetrated many aspects of people's lives through 24-hour mechanical clock technology from the early modern period, giving direction to society.

In this context, the management and direction of time became prominent not only for individuals and industries in the modern era but also for governments and political-economic powers such as the modernizing Pahlavi government. They sought to establish their desired temporal rules in societies under their control to achieve maximum efficiency and productivity in human and industrial actions in minimal time, using these rules to enhance governance quality at all levels and increase its durability.

Thus, the new regulation of timing and establishment of official time as national time to align with global time was among the most important aspects of Iran's modernization during the Pahlavi era. This needed to be implemented through legislation by state institutions at all government levels and in all socio-economic relations. After standardizing all regions' time with Tehran in 1928 through state supervision, and then establishing official time in the country in 1935 based on the government's legal authority, a unified temporal order based on state administrative organization and legal foundations was established uniformly across the country. This had consequences at both governmental institutional and social relationship levels, especially as the Pahlavi government needed to reconstruct communication processes between state and society in implementing these policies and programs, which faced challenges at the level of people's social actions.

Despite attention from non-Iranian researchers to this topic in Middle Eastern studies and national or world history, the issue of time standardization and its

foundations and consequences has not been studied as an independent subject in historical research about contemporary Iranian history by Iranian and non-Iranian researchers.

The challenges faced by the Iranian state and society during that period in defining and establishing official time and modern 24-hour scheduling are defined as the present article's problem. The research question is: What solutions did the government employ to address the challenges of time standardization in Iranian society during the Pahlavi period? The article's hypothesis is that the shift from traditional temporal concepts to modern timing in the Pahlavi era's modernization process and time standardization created unprecedented issues for the government's modernization policies, which were resolved through the modern state's authority and its legal-judicial capacity, enabling cultural and social adaptation in Iranian society.

Materials & Methods

This research aims to examine the Pahlavi government's challenges in establishing official time nationwide by utilizing historical methods and recovering documents and records from that era, particularly administrative documents and circulars that reflect the intellectual framework and intentions of policymakers in this field. By explaining events in their historical context, the research seeks to investigate both obvious and hidden aspects of these challenges. These efforts aim to draw as clear a picture as possible of the process through which Iranian society experienced a significant shift in timing and time-orientation, profoundly affecting its vital structure in all dimensions.

Discussion & Result

Analysis of existing documents from the first Pahlavi period indicates that these challenges were novel in their variety, scope, and political, social, economic, and cultural dimensions. These challenges, due to their diversity and origins, as well as their specific connection to Iran's geographical and cultural sphere, required their own unique solutions. The Pahlavi government's approach to understanding and managing these challenges can be divided into two general categories.

Conclusion

The government largely accepted geographical and religious challenges through appropriate understanding of social conditions and contemporary national circumstances. It managed these challenges by bearing the costs of organization and

employing alternative initiatives and methods to compensate for flexibility in implementing modern temporal order, using the capacity of that same modern temporal order and changes in working hours. Thus, it drew Iran's temporal modernization map with these challenges in mind. However, in the realm of social relations and human resources, the Pahlavi government took a somewhat different approach. In this regard, utilizing legal legislative, executive, and judicial levers, it first drew a comprehensive and precise map of modern timing in Iran based on a coherent and coordinated temporal structure. Then it established its laws accordingly. Subsequently, to establish and implement these temporal laws, it strongly employed its judicial authority. It deprived law-breakers of various social and economic privileges through various legal and judicial measures to break down elements resistant to modern time law, and it can be said that it was largely successful in this endeavor.

Bibliography

Documents

Kitābkhāne, Mūze wa Markaze asnāde Majlese šorāye eslāmi .1305 .101168714 [In Persian]

Kitābkhāne, Mūze wa Markaze asnāde Majlese šorāye eslāmi .1315-16 .1011101271196 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1300 .293001478 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1302 .297012457 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1305 .297000689 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1305 .310020027 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1305 .360000848 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1306 .210001489 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1306 .2970002295 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1306 .310018773 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1307 .297030994 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1307 .310067227 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1308 .297045202 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1308 .912973312 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1309 .293078720 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1310 .220018258 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1310 .297036837 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1310 .310067486 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1310-11 .240034244 [In Persian]

Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1311 .293028221 [In Persian]

163 Abstract

- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1311 .297009843 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1313 .297027824 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1314 .210007741 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1314 .240055687 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1314 .9629819340 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1314-16 .230003699 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1316 .293091994 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1316 .310062759 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1317 .293014318 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1319 .9629824204 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1319-20 .9629818001 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1321 .9629310173 [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1330 .370012060 q [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .1335 .210003466 q [In Persian]
- Sāzmāne asnād wa ketābkhānaye meliye irān .nd .310047294 [In Persian]

Books

- ādibzāde amajid. (1389). Generative modernity and sterile thinking: the historical challenge of the modern state and the fertility of humanities in Iran. tehrān: qoqnus. [In Persian]
- akbri moḥamad'ali. (1384). Genealogy of the new Iranian identity (Qajar era and Pahlavi era). čāpe noḡost. tehrān: šerkte entešārāte 'elmi wa farhangi. [In Persian]
- atābaki .turaj. (1385). The authoritarian modernization of society and government in the era of Reza Shah .tarjomeye mahdī ḥaqiqatqāh. tehrān: entešārāte qoqnus. [In Persian]
- atābaki .turaj. (1390). State and subjugation (the rise and fall of authoritarian modernization in Türkiye and Iran), tarjomeye āraš azizi. tehrān: entešārāte qoqnus. [In Persian]
- bālslo .siwān. (1400). Iranian masculinity (in late Qajar and early Pahlavi). tarjomeye la'yā 'ālīniyā. tehrān: hamān. [In Persian]
- berk .piter (1393) .History and social theory .tarjomeye ḥoseyn'ali noḡari .tehrān: tarhe no. [In Persian]
- ebrāhim neżād .hormoz (1402) .History of medicine in Iran: profession, expertise and politics .tarjomeye moḥamad karimi .tehrān .širāza [In Persian]
- ferbern .māylz (1394) .Social history: issues, strategies and methods .tarjomeye ebrāhim musā pur bešeli wa moḥamad ebrāhim bāseṭ .tehrān: entešārāte sāzmāne samt. [In Persian]
- hāl .estoārt wa barm gibon (1403) .An introduction to the understanding of modern society .j 1-4 .goruḥe motarjemān .tehrān: našre āgah [In Persian]
- kaliliḳu moḥamadreḏā. (1373). Development and modernization of Iran during the period of Reza Shah. tehrān: mrkaze entešārāte jahāde dānešgāhi. [In Persian]

- karimiyāne sardašti ,nāder. (1384). The history of chronology and the watchmaking industry. tehrān: amirkabir. **[In Persian]**
- keronin ,estefān .(1398). Pahlavi army and government. tarjomeye qolāmredā ‘alibābāyi. tehrān: entešārāte kojasta. **[In Persian]**
- lidman ,sun erik .(1388). In the shadow of the future (the history of the thought of modernity). tarjomeye sa’id moqadam. tehrān: āktarān. **[In Persian]**
- mak rāyld ,dāneid wa awrām taylor (1397) ,Social theory and social history ,tarjomeye moḥamad qafuri ,tehrān: entešārāte sāzmāne samt **[In Persian]**
- manāšeri ,deywid. (1397). Educational system and building modern Iran. tarjomeye mohamadhoseyn bādāmči wa ‘erfān mosleh. tehrān: ḥekmate sinā. **[In Persian]**
- manzurolajdād ,moḥamadḥoseyn. (1380). Politics and clothing (excerpts of uniform documents) (1307-1318). tehrān: sāzmān āsnād meli irān ,pažoheškadeye asnād. **[In Persian]**
- qolipur ‘ali .(1400) .Cultivating popular taste in the Pahlavi era. tehrān: našre nazar. **[In Persian]**
- rozā ,hārtmut. (1398). Acceleration and alienation (toward a critical theory about time in late modern society). tarjomeye ḥasane Pursafir. tehrān: āgah. **[In Persian]**
- šahri ,ja’far. (1368). Social history of Tehran in the 13th century. jeld sewom. čāp awal. therān: našr rasā. **[In Persian]**
- šahri ,ja’far. (1383). old Tehran. jeld awal. tehrān: našr mo’in. **[In Persian]**
- šāyeq ,sirus. (1400). Whoever was knowledgeable was capable (science, class and the development of the modern Iranian society, 1330-1280). tarjomeye mārāl laṭifi. tehrān: širāze ketābe mā. **[In Persian]**
- sorušfar ,zohre. (1398). Time in prison (calendar politics in the years after the Islamic revolution). tehrān: armā. **[In Persian]**
- sorušfar ,zohre. (1402). The social history of the calendar in Iran. tehrān: agar. **[In Persian]**
- tāmpson ,edwārd pālmer (1402) ,Time, work discipline and industrial capitalism ,tarjomeye hasan pursafir ,tehrān: našre šiyār **[In Persian]**

Articles

- eteḥādiye ,mansure wa elhām malekzāde. 1388. «Health and health charity measures during the Reza Shah period». tāriḳ eslām wa irān. 79 (3) ,1-25. **[In Persian]**
- mohamadi ,amanzar wa seyed sa’id seyed aḥmadi zāwiya. 1396. «Uniforms: representation of power and modernity (first Pahlavi period)». tāriḳ irān. 81 ,75-102. **[In Persian]**
- ostowār ,majid. 1402. «Education and modernization of Iran in the first Pahlavi government». dolatpažohi .34 (2), 57-97 **[In Persian]**
- rustāyi ,mohsen. 1379. «Consultation of Iran during Reza Shah era about a historical word (Iran instead of pers)». gnjineye asnād. 37 wa 38 ,60-67. **[In Persian]**
- sayād ,mohamadredā. 1375. «The origin and evolution of the Hijri calendar». waqf mirāte jāwidān. 15 wa 16 ,109-118 **[In Persian]**

165 Abstract

yārāḥmīdī amā'šum. 1393 wa 1394. «Examining the identity approach of Reza Shah's government». mṭāl'āt tāriḳi .47 wa 48 .109-138 [In Persian]

Encyclopedias

jānebelahi moḥamadsa'id. 1398. «Timing». dāyeratolma'ārefe bozorge eslāmi. tehrān: dāyeratolma'ārefe bozorge eslāmi. j 4. [In Persian]

qāsemlu farid. 1395. «Timing». dānešnāme-ye jahāne eslām. tehrān: dānešnāme-ye jahāne eslām. j 21. [In Persian]

Books

Barnett, Jo Ellen, (1999), *Time's Pendulum: From Sundials to Atomic Clocks, the Fascinating History of Timekeeping and How Our Discoveries Changed the World*, Harcourt Brace/Harvest Book.

Cipola, Carlo M, (2003), *Clocks and Culture: 1300-1700*, W, W, Norton & Company.

Kurz, Otto, (1975), *European Clocks and Watches in the Near East*, Leiden: Brill.

Landes, David S (2000), *Revolution in Time: Clocks and the Making of the Modern World*, Belknap Press.

McCrossen, Alexis, (2013), *Marking Modern Times: A History of Clocks, Watches, and Other Timekeepers in American Life*, The University of Chicago Press.

Mondschein, Ken, (2020), *On Time: A History of Western Timekeeping*, Johns Hopkins University Press.

Articles

Afary, Janet (Spring, 1996), *Steering between Scylla and Charybdis: Shifting Gender Roles in Twentieth Century Iran* NWSA Journal, Vol, 8, No, 1, Global Perspectives, pp, 28-49.

Arasteh, Reza (1963), *The Role of Intellectuals in Administrative Development and Social Change in Modern Iran*, Springer Nature, Vol, 9, No, 3 pp, 326-334.

Chavoshian, Sana (2019), *Secular Atmospheres: Unveiling and Urban Space in Early 20th Century Iran*, Historical Social Research / Historische Sozialforschung, Vol, 44, No, 3.

Chehabi, H, E, (Mar., 2003), *The Westernization of Iranian Culinary Culture* Iranian Studies Vol, 36, No, 1, pp, 43-61 (19 pages) Published By: Cambridge University Press.

Chehabi, Houchang E, (Summer Fall 1993), *Staging the Emperor's New Clothes: Dress Codes and Nation-Building under Reza Shah* Iranian Studies , Volume 26 , Issue 3-4, pp, 209 – 233.

Cronin, Stephanie (Apr., 2003), *Modernity, Change and Dictatorship in Iran: The New Order and Its Opponents, 1927-29* Middle Eastern Studies, Vol, 39, No, 2, pp, 1-36.

Faghfoory, Mohammad H, (Summer - Autumn, 1993), *The Impact of Modernization on the Ulama in Iran, 1925-1941*, Iranian Studies, Vol, 26, No, 3/4, pp, 277-312.

Lewis, Peter G, (Jan., 1982), *The Politics of Iranian Place-Names* Geographical Review, Vol, 72, No, 1, pp, 99-102.

ÖZDEMİR, Zelar and Ayça ERGUN (2021), De-nationalising Nationalism in Iran: An Account on the Interaction between Domestic and International Dynamics Uluslararası İlişkiler / International Relations, Vol, 18, No, 69, pp, 87-102.

Encyclopedias

Floor, williem (1992), iranica encyclopedia, vol 5 pp 713_18, **clock**, california: mazda press

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی – اجتماعی قانون رسمی شدن ساعت در ایران دوره پهلوی

زهیر صیامیان گرجی*

محمدجواد محسنی**

چکیده

تغییر زمان‌بندی سنتی با تعیین ساعت رسمی به عنوان زمان رسمی کشور ایران برای هماهنگی با زمان معیار بین‌المللی دوران مدرن از مهم‌ترین مسائل سیاست مدرنیزاسیون دوره پهلوی بود. دولت پس از تصویب قواعد و قوانین ساعت رسمی ایران به افق تهران در سال ۱۳۰۷ و ۱۳۱۴ و اجرای مدل ۲۴ ساعته زمان‌بندی مدرن، برنامه‌هایی را در سازمان دولت و روابط اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی جامعه ایران برای اجرای آن در پیش گرفت که همراه با چالش‌هایی بود. چستی این چالش‌ها و چگونگی مواجهه دولت با آنها مساله مقاله حاضر است بنابراین می‌توان پرسید چالش‌های رسمی شدن ساعت در ایران دوره پهلوی و برنامه‌های دولت در مواجهه با این چالش‌ها و واکنش‌های مردم به آن چه بوده است؟ فرضیه مقاله این است که چرخش مفهوم زمان سنتی به زمان‌بندی مدرن در فرایند مدرنیسم دوره پهلوی و رسمی شدن ساعت مسائلی بی‌سابقه را برای دولت پدید آورد که با استفاده از اقتدار دولت مدرن و ظرفیت حقوقی – قضایی آن، امکان سازگاری فرهنگی و اجتماعی با آن در جامعه ایران شکل گرفت. بررسی اسناد و تبیین رخداد‌های آن دوران به روش تاریخی نشان می‌دهد که دولت در اجرای این قانون در نهادهای دولتی و جامعه، بخاطر تفاوت در مبانی زمان‌بندی سنتی و مدرن با چالش‌های فرهنگی، دینی و اجتماعی و جغرافیایی مواجه شد که بر فعالیت‌های اقتصادی نیز تاثیر گذاشت. دولت در نهایت با توسل به شیوه‌های سازش، فرهنگ‌سازی تشویقی تنبیهی در

* استادیار تاریخ، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)، z_siamian@sbu.ac.ir

** کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، mr.mohammadjavad.m@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

کنار بهره‌گیری از اختیارات حقوقی قضایی، در نهادینه شدن ساعت رسمی در جامعه ایران معاصر موفق گردید.

کلیدواژه‌ها: مدرنیسم، پهلوی اول، ساعت رسمی، نوسازی، یکسان‌سازی، تاریخ اجتماعی.

۱. مقدمه

روند تحولات اجتماعی دوران مدرن در نسبت با فناوری‌های نوینی مانند ساعت‌های مکانیکی موضوعی جذاب در حوزه اجتماعی شدن فرهنگ مدرنیته در عصر جدید در جوامع گوناگون است. (لیدمن ۱۳۸۸، ۷۴-۶۲) در جامعه مدرن، جنبه‌های خرد و کلان زندگی تحت تاثیر الگوها و ساختارهای زمانی دقیق است و این الگوهای دقیق، به واسطه قوانین تعیین شده توسط حکومت‌ها با انگیزه‌های گوناگون سیاسی و اقتصادی، با استفاده از فناوری ساعت‌های ۲۴ ساعته مکانیکی از اوایل دوران مدرن در بسیاری از ساحت‌های زندگی مردم جامعه نفوذ کرده و به آنان جهت می‌بخشید. (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴، ۱۸۳-۹۵). بررسی تاریخ تحول ضرباهنگ زمانی جامعه مدرن این مساله را مشخص می‌کند که اگرچه تصویر کلی این جوامع، نمایانگر میزان محدودی از قوانین و مجازات‌های اخلاقی بوده و ظاهری آزاد دارند اما تمامی آن‌ها بر پایه‌هایی فولادین و مستحکم از جنس قواعد زمانی استوارند که آنان را از بی‌نظمی و سرکشی زمانی به شدت برحذر داشته و توان حرکات خودمحور و انفرادی را کاملاً سلب می‌کند. (رزا ۱۳۹۸، ۱۵-۱۴)

در این میان، مبحث مدیریت و جهت‌دهی به زمان همانگونه که برای افراد و صنایع در دوران مدرن برجسته شده و اهمیت می‌یابد، برای حکومت‌ها و قدرت‌های سیاسی و اقتصادی نیز بسیار پررنگ می‌شود و آنان تلاش می‌کنند تا با برقراری قواعد زمانی مدنظر خود در جوامع تحت کنترل شان، در انجام کنش‌های انسانی و صنعتی بیشترین سود و بازدهی را در کمترین مدت زمانی کسب کرده و در جهت ارتقای کیفیت حکمرانی در همه سطوح و افزایش دوام آن به کار گیرند. (سروش فر ۱۳۹۸، ۲۳-۱۹، ۶۱-۴۹) صنعتی‌شدن و الزامات درهم‌تنیده ابعاد مختلف آن در زندگی شهری دوران مدرن از جمله استفاده از راه‌آهن و نیاز به زمان‌بندی زمان‌کاری کارخانه‌جات مهمترین فرایندی بود که استفاده از فناوری‌های زمان‌مند از جمله ساعت مکانیکی را در جوامع خاورمیانه از جمله ایران رایج کرد (Kurz 1975: 89-105).

با تکیه بر چنین الگویی می‌توان تلاش‌ها و اقدامات حکومت‌های نوگرا همچون حکومت پهلوی را در ایران اوایل قرن بیستم که در پی نوسازی جامعه ایران بود بررسی کرد که چرا

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۶۹

درصدد پی‌ریزی نظم زمانی مدرن و وادار کردن همگان به اطاعت از آن و هماهنگی با این زمان مندی یکسان جدید برآمدند (اتابکی ۱۳۹۰: ۲۰-۲۲). برقراری قانون زمانی در ایران نیز با یکسان‌سازی آغاز شد و یکسان‌سازی زمان ایران به افق تهران نیز در دو مرحله انجام پذیرفت. نخست در سال ۱۳۰۷ ش، مجموعه مطالعاتی در باب موقعیت جغرافیایی تهران و جزئیاتی که برای تعیین تفاوت‌های زمانی مناطق مختلف ایران برای مشخص شدن «ساعت صحیح» لازم بود توسط دولت انجام شد. پس از تعیین موقعیت دقیق جغرافیایی تهران و محاسبات نجومی با دانش جدید جغرافیا، اختلاف زمانی آن با نصف‌النهار گرینویچ که حدوداً سه ساعت و نیم بوده، تعیین شده و تصمیم بر این شد با مبدا قرار دادن این نصف‌النهار و اعلام پیوسته اختلاف ساعت‌های مناطق بر اساس زمان‌بندی ۲۴ ساعت شبانه روزی به مرکز تلگراف تهران، ساعت دقیق تهران مشخص شده و به طور مرتب به کلیه نقاط کشور ابلاغ شود. در طی این اقدام ساعت تهران تنظیم شده و اختلاف آن با نقاط دیگر با محوریت وزارت پست و تلگراف و همکاری «بلدیه و قورخانه» مشخص و روشن شد تا ساعت همه مناطق کشور با وقت تهران هماهنگ شوند. (ساکما، ۱۳۰۷، ۳۱۰/۰۶۷۲۲۷)

واپسین گام دولت نیز ۶ سال بعد انجام شد یعنی زمانی که در خرداد ماه ۱۳۱۴ ش، قانون و بخشنامه ساعت رسمی کشور تصویب و با درج در روزنامه رسمی دولت، به وزارت‌خانه‌ها و ادارات زیردست مختلف ابلاغ شد و به همه حوزه‌های اجتماعی اقتصادی فرهنگی جامعه نیز تعمیم داده شد. بدین شکل بود که به طور رسمی ایران دارای ساعت رسمی و یکدست در سراسر نقاط کشور و قانون زمانی مشخص شد. (ساکما، ۱۳۱۴، ۲۱۰/۰۰۷۷۴۱؛ ساکما، ۱۳۱۴، ۲۴۰/۰۵۵۶۸۷). این روند تعریف و تثبیت ساعت رسمی و زمان‌بندی ۲۴ ساعته مدرن همراه با چالش‌هایی برای دولت و جامعه ایران در آن دوران بود که به عنوان مساله مقاله حاضر تعریف شده است. بر این اساس به روش تاریخی بر اساس بازبانی اسناد و مدارک آن دوران و نیز تبیین رخدادهای در زمینه تاریخی آنها به این سوال پاسخ داده می‌شود که دولت برای حل چالش‌های رسمی شدن ساعت در جامعه ایران دوره پهلوی چه راهکارهایی به کار گرفت؟ فرضیه مقاله این است که چرخش مفهوم زمانی سنتی به زمان‌بندی مدرن در فرایند مدرنیسم دوره پهلوی و رسمی شدن ساعت مسائل بی سابقه‌ای را برای سیاست‌های نوگرایی دولت در دوره پهلوی پدید آورد که با استفاده از اقتدار دولت مدرن و ظرفیت حقوقی - قضایی آن، امکان سازگاری فرهنگی و اجتماعی با آن در جامعه ایران شکل گرفت.

در مقاله حاضر تلاش شده به روش تاریخی این مساله از منظر تاریخ اجتماعی واکاوی شود. مساله تغییرات اجتماعی و روابط بین دولت فرادست و جامعه فرودست مبتنی بر شناسایی الگوها و روندهای ساختاری از ویژگی های این رویکرد است (مک رایلند و تیلور ۱۳۹۷: ۱۹-۶۴؛ فربرن ۱۳۹۴: ۱-۱۹؛ برک ۱۳۹۳: ۷۳-۹۴ و ۲۲۹-۲۴۷). این در حالی است که علی رغم توجه محققان غیرایرانی به این موضوع و مساله در مطالعات خاورمیانه و تاریخ ملی یا تاریخ جهانی (Landes 20000; Cipola 2003; Mondschein 2020; Barnett 1999; McCrossen 1975, kurz 2013)، تاکنون در تحقیقات تاریخی درباره تاریخ معاصر ایران توسط محققان ایرانی و غیرایرانی مساله رسمی شدن ساعت و مبانی و پیامدهای آن به عنوان موضوعی مستقل بررسی نشده است. مقاله قاسلمو در مدخل زمان سنجی در دانشنامه جهان اسلام و مقاله جانب الهی در مدخل زمان سنجی در دایره المعارف بزرگ اسلامی، فاقد اطلاعات پیرامون ساعت مکانیکی جدید هستند هرچند در مدخل ساعت (clock) نوشته فلور (۱۹۹۲) در دانشنامه ایرانیکا، بخش هایی از اثر کریمیان (۱۳۹۶) و صفحات مختلفی از اثر شهری (۱۳۸۳)، اطلاعاتی مشابه از روند استفاده از ساعت مکانیکی جدید در دوره صفوی تا قاجاریه می شود با این همه درباره موضوعیت یافتن زمان بندی مدرن برای کار کارگران در دوره پهلوی تنها در نوشتاری از اتابکی (۱۳۹۰: ۱۳-۳۶) مطالب ارزشمند و پیشگامانه ای طرح شده است.

به نظر می رسد این موضوع تحت الشعاع توجه به وجوه دیگر سیاست های نوسازی در دوره پهلوی قرار گرفته که از طرف محققان تاریخ معاصر مهمتر تصور شده اند. برای نمونه به مبحث متحدالشکل نمودن لباس و پوشش رسمی در سال ۱۳۰۷ ش می توان اشاره کرد. (اکبری ۱۳۸۴: ۴۳-۲۴۲؛ بالسلو ۱۴۰۰: ۸۲-۲۷۹؛ Chehabi 1993) هرچند اکثر این تحقیقات به ابعاد اقتدارگرایانه سیاست نوسازی در دوره پهلوی توجه داشته اند و نشان داده اند در پروژه های آمرانه نوسازی از بالا در دوره پهلوی اول در حوزه های آموزش، نمادهای هویت ملی، بهداشت، ارتش جدید، تعریف زبان فارسی به عنوان زبان ملی، تغییر نام ایران، ورزش، تقویم، رویه های قضایی مدرن، نمادهایی که با برنامه تجدید ناسازگار بوده یا غیر تلقی می شدند همچون امری ناهنجار در نظر گرفته شده و حذف می شدند. (اتابکی ۱۳۸۵: ۲۱۲-۱۸۳؛ منظورالاجداد ۱۳۸۰؛ محمدی و سید احمدی ۱۳۹۶؛ یاراحمدی ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴؛ Lewis 1982; Faghfoory 1993; Chavoshian 2019; Chehabi 2003 Afary 1996؛ استوار ۱۴۰۲؛ خلیلی خو ۱۳۷۳؛ قلی پور ۱۴۰۰؛ مناشری ۱۳۹۷؛ شایق ۱۴۰۰؛ اتابکی ۱۳۸۵؛ اتحادیه و ملک زاده ۱۳۸۸؛ ابراهیم نژاد ۱۴۰۲؛ کرونین ۱۳۹۸؛ بالسلو ۱۴۰۰؛ خلیلی خو ۱۳۷۳، سروش فر ۱۳۹۸؛ سروش فر ۱۴۰۲؛

صیاد ۱۳۷۵؛ روستایی ۱۳۷۹). با این همه علی‌رغم پیوستگی مقوله زمان‌بندی مدرن با همه این قلمروهای تحقیقی، این موضوع مورد توجه مستقل تحقیقات تاریخی قرار نگرفته است. بنابراین با توجه به اهمیت و ضرورت بررسی این مساله در مطالعات تاریخ اجتماعی تجدد در ایران معاصر، تلاش می‌شود ابعاد اجرای این سیاست‌گذاری نوسازانه با استفاده از مفاهیمی مانند بهنجارسازی، یکسان‌سازی و سازگاری به عنوان مفاهیم رایج در ایده‌های مدرنیزاسیون در آن دوران مورد بررسی قرار گیرد. پیامد اجرای این ایده‌ها با مفهوم چالش به معنای تغییر تعادل ساختارهای جامعه و نظم سنتی آن در جهت ایجاد نظم جدید تعریف شده است.

توجه به این مفاهیم برای توضیح این رخدادها از آن روی است که باید در نظر داشت مساله مدرنیزاسیون و مواجهه جامعه و دولت در دوران معاصر با امواج جهانی مدرنیته و سطوح فکری، نهادهای مدرن سیاسی اقتصادی اجتماعی و فرهنگی و نیز ابعاد فناورانه و صنعتی آن یکی از قلمروهای مهم پژوهش در تاریخ مدرنیته (هال و گیبس، ۱۴۰۳، جلد‌های مختلف) و نیز تاریخ تجدد در ایران معاصر است. بخش مهمی از این قلمرو به دوره زمانی پهلوی اول تعلق دارد.

در این دوره تاریخی، روندهای مواجهه دولت و جامعه ایران با امواج و ابعاد مدرنیته که از دوره قاجار شکل گرفت بود، با تمرکز و اجماع نخبگان نوگرا و اراده‌ای سیاسی اجتماعی متفاوت، در قالب ایده‌های فکری مهندسی‌گونه نخبگان و سیاست‌ها و برنامه‌های گسترده و هماهنگ دولتی ادامه یافت. اما حکومت پهلوی اول، در راستای نوسازی دولت ملت، پروژه تجدد آمرانه و اقتدارگرایانه از بالا را در دستور کار داشت و به نوعی نقشه راه برای اقداماتشان بدل گشت. (اکبری ۱۳۸۴: ۲۸-۲۲۳) نخستین گام در این جهت، تلاش در راستای ورود بخشی از دانش غربی به ویژه در زمینه‌های فنی، بوروکراسی، اصول اقتصاد و نظام حقوقی جدید و گام دوم نیز پیاده‌سازی سبک زندگی اروپایی و تغییر الگوی زیست-رفتاری در ایران بود. دانش‌های علوم انسانی، پزشکی، فنی و مهندسی نیز در خدمت به چنین هدفی از طرف نهاد دولت مورد حمایت قرار می‌گرفتند (ادیب زاده ۱۳۸۹).

از مهم‌ترین ایده‌های برنامه «تجدد» در دوره پهلوی می‌توان به ملی‌گرایی تمرکزگرایانه به واسطه بهنجارسازی و یکسان‌سازی روندهای دولت و هنجارهای فرهنگی و مناسبات اجتماعی اقتصادی اشاره کرد که در میان نخبگان و سیاست‌گذاران دوره پهلوی اول - با توجه به خاستگاه‌های فکری و تجربه‌های آنان از تجدد - رایج بود. نخبگان دوره پهلوی در پروژه فوق‌الذکر بنابر منطق درونی تجدد ایرانی در دوره پهلوی اول، بر مبنای ادراک رایج درباره

ترادف هماهنگ‌سازی و یکسان‌سازی، با استفاده از اقتدار تمرکزگرایانه دولت توانستند گوناگونی و تنوع زیست سنتی جامعه ایرانی در افق زمان طبیعی و محاسبات عرفی و دینی زمان را کمرنگ کنند. آنان از طریق بهنجارسازی رفتارهای فردی و جمعی و یکسان‌سازی الگوهای زمان‌مند زندگی بر اساس مفاهیم و نهادهای مدرن رایج در ایران دوره پهلوی، ایده زمان ملی برای ایران نوین را برای هماهنگی با ضرباهنگ زمانی تجدد جهانی متحقق کنند.

ضرباهنگ زمانی مدرنیته با تغییر در ادراک مکانیکی از زمان و مکان همراه بوده است (لیدمن ۱۳۸۸: ۷۴-۶۲). بنابراین همانطور که تعریف مرزهای سرزمینی، طبق نظام حقوقی مدرن ملت دولت، مبنای اصلی مدرنیته بود، هم افقی با زمان معیار جهانی با محوریت تقسیم‌بندی جغرافیایی جدید با محوریت نصف‌النهار گرینویچ (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴: ۲۴-۱۲۰)، تبدیل به مبنایی شد که همراهی دولت - ملت های قرار گرفته در امواج جهانی تجدد را با مرکزیت اروپای غربی تعریف می‌کرد. بدین ترتیب برای قرار گرفتن در مسیر جهانی مدرنیته غربی، مردمان غیرغربی نیز بایستی ناگزیر خود را با این تعیین قلمرو سرزمینی زمان و نیز همراهی با زمان جهانی تجدد هماهنگ می‌کردند (Barnett 1999). در عین حال زمان‌بندی مدرن با مفاهیم و نهادهای اقتصاد سرمایه‌داری و صنعتی کاملاً در پیوند بوده و هست و انضباط جدیدی در مناسبات اجتماعی و فرهنگی در حوزه عمومی تا حوزه خصوصی حتی در سطح اندیشه تا بدن را پدید آورده است (رزا ۱۳۹۸: ۱۳-۱۷). بنابراین تحت‌تاثیر سیاست‌های مدرنیزاسیون، نظم سنتی جوامع که حول زمان سنتی طبیعی و دینی شکل گرفته بود دچار آشفتگی می‌شد و نیاز به بازسازی نظم و ایجاد نظم جدید ایده اصلی بود که از نهاد دولت به عنوان تجلی اقتدار مدرنیته انتظار می‌رفت. این همان مسیری بود که حکومت پهلوی برای نوسازی زمان در جامعه ایران نیز در پیش گرفت.

البته باید در نظر داشت که این ارزش‌های مدرن تغییردهنده نظم سنتی برآمده از فناوری‌های مدرن بود. ابزار مکانیکی تنظیم زمان جدید که برخلاف انواع زمان‌نگاری‌های طبیعی و سنتی و دینی، حول ۲۴ ساعت و دقایق تنظیم می‌شد، ساعت مکانیکی بود (کریمیان سردشتی ۱۳۸۴: ۱۸۳-۹۵). ساعت مکانیکی جدید بدون وابستگی به عوامل طبیعی به طور خودکار و با فکر و عمل انسانی قابل تنظیم بود. ساعت مکانیکی جدید همین‌طور شیء مکانیکی و کالایی فناورانه بود که بنا به ماهیت ریاضی - مکانیکی خود موجب تاثیرات گوناگون و عمیقی در جامعه غربی و بعدتر در جوامع غیرغربی نیز شد (جانب الهی ۱۳۹۸: ذیل مدخل «زمان سنجی»؛ قاسملو ۱۳۹۵: ذیل مدخل «زمان سنجی»). ساعت مکانیکی جدید در جریان یکسان‌سازی و

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۷۳

خلق هویت اجتماعی جدید، به یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین ابزارهای دولت‌های مدرن مبدل شد که با بهره‌گیری از این کالا و اعمال سیاست‌های مشخص در راستای بسط فرهنگ استفاده از آن، سیاست‌های نوسازی زمانی اجرا می‌کردند.

بدین ترتیب مسأله تنظیم جدید زمان‌بندی و تعیین ساعت رسمی به عنوان زمان ملی برای هماهنگی با زمان جهانی نیز از مهم‌ترین مسایل مدرنیزاسیون ایران در دوره پهلوی بود که بایستی از طریق قانون‌گذاری توسط نهادهای دولتی در تمام سطوح دولت و همه مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه اجرا می‌شد. تعیین ساعت برای کارهای دیوانی و بخش‌های مختلف جامعه کم‌وبیش از اواخر قاجار وجود داشته و در دوره نخست پهلوی اول هم امری نسبتاً رایج بوده‌است اما به علت فقدان پایه مهمی همچون قانون ساعت رسمی در کشور، استفاده از زمان‌بندی نوین که مبنی بر ۲۴ ساعت شبانه روز است در مناسبات دولت و روندهای اجتماعی اقتصادی جامعه، دارای نظم و انضباط برای نظارت و هماهنگی نبود. اما پس از همسان‌سازی ساعت تمامی مناطق کشور ایران با تهران در سال ۱۳۰۷ ش از طریق نظارت دولتی و سپس تعیین ساعت رسمی در کشور در سال ۱۳۱۴ ش بر اساس اقتدار قانونی دولت و هماهنگی نهادهایی مانند بلدیة و تلگراف، نظم زمانی هماهنگ متکی بر سازمان اداری دولت و مبانی قانونی به شکلی یکسان در تمام نقاط کشور برقرار شد. این امر پیامدهایی در سطح نهادهای دولتی و مناسبات اجتماعی داشت. به خصوص که دولت پهلوی در اجرای این سیاست و برنامه‌ها نیازمند بازسازی روندهای ارتباطی بین دولت و جامعه بود که با چالش‌هایی در سطح کنش‌های اجتماعی مردم مواجه شد.

۲. ساحت حقوقی: تعیین ساعت کار، طول، آغاز و پایان واحد زمانی کار

پس از تعیین ساعت رسمی ایران و تدوین قوانین آن در کشور از ۱۳۰۷ ه ش تا ۱۳۱۴، دولت در ادامه اقداماتش برای تثبیت این رویه نوسازی در نهادهای دولتی و مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه ایرانی، در دو حوزه حقوقی (تعریف رویه‌های عمومی قانونی) و قضایی (مجازات و تنبیه) با توجه به پیش‌نیازها، شرایط موجود و اهداف مدنظر، سلسله اقداماتی را به انجام رساند.

به طور کل پس از تعیین و اعلام ساعت رسمی در کشور در سال ۱۳۱۴ ش و فعالیت‌های نهادهای دولتی برای نظارت و کنترل بر اجرای هماهنگ و یکسان آن، مصوبات مختلفی در وزارت‌خانه‌ها و ادارات دولتی و خصوصی به اجرا درآمدند. قوانینی که ریشه در اهداف

سیاست نوسازی زمانی دولت داشتند و با هدف هماهنگ سازی و یکسان سازی ضرباهنگ زمانی هرچه بیشتر بخش‌های مختلف جامعه با یکدیگر و حول ریتم زمانی بود که توسط دولت نواخته و مشخص می شد. این مساله از آن روی اهمیت داشت که همه این روندها برای نخستین بار در جامعه ایران در حال تعریف و تثبیت بود تا فرهنگ عمومی و مناسبات اجتماعی نوینی را حول زمان‌بندی مدرن ایجاد کند. اما درون‌مایه این اقدامات چه بود. بر اساس اسنادی که در ادامه می آید می توان گفت که دولت در این راه نوعی تبادل با جامعه را رقم زد و مجموعه قوانینی را به معرض اجرا گذاشت که نوعی چانه‌زنی و بده‌بستان میان دستگاه‌های اجرایی و موسسات دولتی و خصوصی با مردم بود. از سمتی سلسله قوانین اجرایی دولت، تمامی جامعه تحت نفوذ خود را به سبک خاصی از زندگی زمانی ملزم می کرد. تمامی کسانی که قصد انجام کاری در ادارات و موسسات کشور را داشتند یا مایل به دریافت خدمات در زمینه‌های گوناگون و یا مشغول به کار و کسب درآمد در حوزه‌های متفاوت بودند، ملزم بودند که در زمان خاصی به اداره و موسسه مدنظر خود مراجعه کنند. مدت زمان معینی برای انتظار و انجام کار آن‌ها تعریف شده بود و باید بدان احترام می گذاشتند. در ساعت خاصی امکان استفاده از حمل و نقل را داشتند و در زمان مشخصی می توانستند به رفع نیازهای خود در بازار بپردازند. چنانکه برای مثال بخشنامه‌ای از سوی هیئت وزرا موجود است که ساعت خدمت اداری را از ۲۰ دی تا پایان سال برای وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی، از ساعت ۸:۳۰ تا ۱۲ و از ۲ تا ۵:۳۰ تعیین کرده است. (ساکما، ۱۳۰۶، ۱۸۷۷۳/۰/۳۱۰) در نتیجه محدوده زمانی مراجعات ارباب رجوع توسط ساعت‌های تعریف شده دولت مشخص و جهت‌دهی می شد و افراد جامعه و مراجعین باید خود را با این قواعد تطابق می دادند و در غیر این صورت از دریافت خدمات باز می ماندند.

به عبارت دیگر همه چیز اکنون در سیطره زمان دولتی بود و تمام بخش‌ها بر اساس نظام حقوقی مبتنی بر واحد زمان جدید فعالیت می کردند. از سوی دیگر، آنچه که وظیفه ادارات و موسسات بود، جزو حقوق شهروندان به حساب می آمد و آنچه که شهروندان باید به آن پایبند می بودند، تکالیف تعریف شده طرف مقابلشان بود. پس از آنکه نظام زمانی مدنظر دولت که با اهداف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... برقرار شده بود به مصوبه لازم الاجرای دولت تبدیل شد، برای هر فرد و شهروند ایرانی حقوق و تکالیفی را ایجاد کرده بود که پیش از این وجود نداشت. حقوقی که بر اساس آن می توانست در ازای پایبندی به شرایط مشخص شده، خدمات معینی را در ساعات مشخصی از روز دریافت کند و اگر نافرمانی می کرد، از خدمات

اجتماعی محروم می‌شد. در آن سوی دیگر نیز کارمندان و افراد مشغول در موسسات و ادارات نیز از تکالیف زمانی برخوردار شدند که بر اساس آن موظف بودند در ساعات مشخصی از روز به کار و فعالیت بپردازند و در قبال فعالیت در این محدوده زمانی، از منافع اقتصادی و اجتماعی برخوردار شوند. بدین ترتیب رویه ای حقوقی حول زمان مدرن در مناسبات دولت و ملت ایران شکل گرفت و بازآرایی زمانی هویت ایرانی و مناسبات دولت و ملت را به شکل نوینی تحت تاثیر قرار داد.

۱.۲ زمان و دستمزد: عرصه پاداش و مجازات

به تدریج تطابق با نظم زمانی مدرن، خود تبدیل به ارزش و معیار سنجش شخصیت افراد شده و آنان که بر اساس نظم زمانی مدرن حرکت می‌کردند مورد تشویق و تحسین دولت و دیگر افراد جامعه به عنوان فردی نامنظم و زمان‌شناس خطاب قرار می‌گرفتند و افرادی که در این چارچوب قرار نداشتند، افرادی فاقد اخلاقیات مورد نیاز هر شهروند مدرن در جامعه نوگرا تعریف می‌شدند که دولت این حق و اختیار را داشت آنان را از حقوق عمومی شهروندان محروم کند.

به عبارتی، دولت با ترویج افکار و هنجارهای مدنظر خود درباره زمان‌بندی مدرن و اجتماعی کردن «رعایت زمان» از طریق دستگاه آموزشی، حقوقی و تبلیغاتی، پایبندی به زمان‌بندی مدرن را صفتی خوب و قابل ستایش تعیین کرده و در مقابل نیز چهره‌ای بد از هنجارشکنان زمان مدرن ساخته و حتی آنان را از طریق قانون و دستگاه قضایی مورد تعقیب و مجازات قرار می‌داد. حقوق اقتصادی و مالی در قالب دستمزد نیز یکی از موارد مهم در این میان است که همچون پاداش دولت برای افراد زمان‌شناس جامعه تعریف شده بود و در مقابل پیگرد قضایی و اعمال محرومیت‌های مالی یا زندان و موارد مشابه در قالب مجازات برای افراد بی‌اعتنا به نظم زمانی مدرن مسلط بود. بدین ترتیب معنای جدیدی برای مفهوم زمان‌شناس در فرهنگ عمومی و مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه ایران نیز ابداع شد.

روندهای رایج در ادارات دولتی و نیز فعالیت های اقتصادی غیردولتی درباره پرداخت مالی منظم و طبق قاعده بر اساس ساعت کار دقیق منطبق با منطق زمان مدرن، نشان از آن داشت که ارکان جامعه جدید در حال هماهنگی بر اساس منطق زمان‌بندی جدیدی است و حقوق افراد نیز به صورت بسیار جدی به این مبحث وابسته بوده‌است. پرداخت مبلغی معین در قبال ساعتی تعیین شده به عنوان «ساعات کار» و سپس پایه‌ریزی معادلات محاسباتی خاص و توجیهات

حقوقی برای اختصاص مبالغی خاص در ازای فعالیت معین، نمایانگر شکل‌گیری نظامی با منطق مدرن در سطوح تصمیم‌گیری و اداری جامعه است که سعی داشت با گره زدن امور به واحد زمان، سنت زمان‌مندی و زمان‌محوری مدرن را حول مفهوم «صرفه» و «سود» در جامعه تثبیت کند به نحوی که با تبدیل «زمان وظیفه‌محور به کار زمان‌محور» بر دامنه نفوذ آن نیز افزوده شود. بدین ترتیب زمان تبدیل به کالایی شد که قابلیت اندازه‌گیری و خرید و فروش داشت (تامپسون ۱۴۰۲: ۱۳-۲۱).

ردپای این نگرش به جایگاه زمان در جامعه مدرن را می‌توان در رویدادهایی دید که به نوعی تصویرگر تکوین مباحث مربوط به کار، زمان و دستمزد و ارتباط پیچیده آنان با هم بوده و با شروع در اواخر دوره قاجار در نهایت در دوره پهلوی در قالب قوانین مربوط به کار و دستمزد به شکل نظام یافته در قانون کار به بار نشسته است. از جمله این نمونه‌ها می‌توان به ادبیات مرتبط با ساعات کار، حقوق و دستمزد در اسناد مربوط به کارگاه‌های فرش‌بافی کرمان (اتابکی ۱۳۹۰: ۲۹-۳۰)، پالایشگاه آبادان (همان: ۳۰)، کارخانه نساجی وطن در اصفهان (همان: ۳۰-۳۲)، حمام‌های تهران (کمام، ۱۳۰۵، ۱۰۱۱۶۸۷۱۴)، کارخانه برق امین‌الضرب در تهران (ساکما، ۱۳۳۰ قمری، ۳۷۰/۰۱۲۰۶۰)، انبارهای دولتی دخانیات مشهد (ساکما، ۱۱-۱۳۱۰، ۲۴۰/۰۳۴۲۴۴)، کارخانه راه‌سازی قزوین (ساکما، ۱۳۰۶، ۲۱۰/۰۱۴۳۹) و کارخانه‌های ریسندگی و بافندگی هراتی و درخشان (ساکما، ۱۳۱۷، ۲۹۳/۰۱۴۳۱۸) اشاره کرد.

به عنوان مثال برای بحثی که اندکی پیشتر بیان شد می‌توان به حقوق تعیین شده برای معلمی به نام عبدالرحمن موسوی، که در بانه مشغول به تدریس بوده، در نامه استخدامی‌اش اشاره کرد که مبلغ ۱۲۰ قران را برای ۳۰ ساعت کار در هفته در سال ۱۳۰۸ ش، برای او معین کرده بودند (ساکما، ۱۳۰۸، ۹۱/۲۹۷/۳۳۱۲). واضح است در صورت عدم تدریس او به میزان ساعت مشخص شده، در پایان ماه از حقوق او کسر می‌شده‌است زیرا نامه استخدامی او که دستمزد را به ساعت کار گره زده در واقع پیمانی است که میان او و دولت وجود داشته و نشان دهنده روابط حقوقی متقابلی با پیامدهای مالی و قضایی است که بر اساس قانون بر عهده او و دولت است تا به تعهداتشان به طور کامل عمل کرده و پاداش خود را در قبالش دریافت دارند. همچنین می‌توان به مورد دیگری اشاره کرد که وزارت معارف در اصفهان، در سال ۱۳۰۸ شمسی، ۲۵ تومان حقوق ماهیانه را برای ۳۰ ساعت کار در هفته برای یک معلم تصویب می‌کند. (ساکما، ۱۳۰۸، ۲۹۷/۰۴۵۲۰۲) مشابه چنین سندی درباره فردی به نام مسیو نهورای معلم زبان فرانسه نیز صادق است که طبق توافقی با اداره معارف اصفهان و یزد در قبال ۵

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۷۷

ساعت تدریس در هفته، مبلغ ۱۵ تومان را به طور ماهیانه دریافت می‌کرد. (ساکما، ۱۳۰۸، ۲۹۷/۰۴۵۲۰۲)

چنین جریانی به تدریج مفهوم حق دستمزد مشخص و ساعت کار قانونی را در ارزش‌های شهروندان نیز به وجود آورد و نوعی حقوق فردی را در ذهن افراد جامعه به تدریج پدیدار ساخت. برای مثال طبق گزارش نظمی در سال ۱۳۰۶ شمسی، کارگران راه‌سازی قزوین در این سال دست به اعتراض زده و موجبات زحمت کارخانه و نظمی را فراهم ساختند. خواسته آنان در جریان اعتراض نیز آن بود که ساعت کارشان نباید از ۸ ساعت در روز تجاوز نماید (ساکما، ۱۳۰۶، ۲۱۰/۰۰۱۴۳۹) که به خوبی روند شکل‌گیری کنش اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی در راستای خودآگاهی حقوقی حول مفهوم «کار زمان محور» در میان «شهروندان» جامعه ایران را نشان می‌دهد.

در این راستا وجود قانون کار نیز می‌تواند نشان از این روند داشته باشد که در راستای بهبود وضعیت کارگران و تعیین و نظیم روابط آنان به کارفرما توسط وزارت کار و پیشه و هنر به مجلس شورای ملی در این دوران ارسال شده تا تصویب شود. یکی از حوزه‌های این قانون مربوط به ساعت کار می‌باشد که بنابر تبصره موجود در آن، سقف مجاز کار ۸ ساعت در روز و ۴۸ ساعت در هفته بوده و کسی حق تجاوز از آن را نداشت. همچنین کار بیشتر از ساعت معین قانون کار البته در صورت رضایت کارگر، ذیل عنوان اضافه کار تعریف شده و حقوق آن ۲۵ درصد بیشتر از ساعات معمولی کار بوده است (ساکما، بی‌تا، ۳۱۰/۰۴۷۲۹۴) که وجود چنین قانونی خود گویای رسمیت حقوق افراد جامعه بر اساس منطق زمانی مدرن است.

میزان و تنوع اسناد موجود از آن دوره خود گواهی قوی بر وسعت دامنه سیاست‌گذاری‌های زمانی دولت و عزم جدی آن در شکل‌دهی به ساختار زمان در جامعه و دولت ایران معاصر است. می‌توان اینگونه گفت که سیاست‌های معین زمانی تنها مختص به دستگاه‌های اجرایی یا بخش‌های خاص نبودند بلکه تمامی حوزه‌های کنش اجتماعی، ادارات دولتی و بخش‌های عمومی جامعه نیز مکلف به تمکین بودند زیرا قانون‌گذاری و تصمیم‌گیری برای ایجاد زمان ملی جزو سیاست‌های نوسازی حکومت در دوره پهلوی بود. بدین ترتیب زمان‌بندی مدرن با پیوندی که به واسطه فناوری‌های مکانیکی مانند ساعت بین کنش‌های افراد در واحد زمان و مکان ایجاد می‌کرد، تبدیل به عنصری شد که تاروپود ارتباط بین دولت و ملت و نیز اجزای درون بخشی و میان بخشی سازمان‌های اجتماعی اقتصادی کشور را به صورتی یکسان و هماهنگ به یکدیگر پیوند می‌داد.

یکی دیگر از اسناد موجود مربوط به مجلس شورای ملی است که در آن می‌توان شاهد بخشنامه‌هایی پیرامون سیاست‌گذاری زمانی بود. در بخشنامه‌ای که خطاب به کارپردازی مجلس در سال ۱۳۱۶ شمسی به نگارش درآمده، ساعت کار اداره تقنینیه از ساعت ۷ صبح تا ۱۲ ظهر تعیین شده است و مشابه چنین بخشنامه‌ای نیز سال قبل از آن صادر شده بوده که ساعت کار را از ۸:۳۰ صبح تا ۱:۳۰ ظهر تعیین کرده بوده و بر بازرسی و اهمیت دفتر حضور و غیاب نیز تاکید شده بود. (کمام، ۱۳۱۵-۱۶، ۱۰۱۱/۱۰/۱۲۷/۱/۱/۹۶)

همین‌طور نظامنامه‌ای از آن دوره موجود است که در آن ساعت کار در قالب قانون استخدام کشور در وزارت داخله بیان شده و بدین شکل است که حداقل ساعت کار از ۱ فروردین تا ۱۵ خرداد، از ساعت ۷:۳۰ تا ۱:۳۰، از ۱۶ خرداد تا ۱۵ شهریور، از ساعت ۷ تا ۱، از ۱۶ شهریور تا ۱۵ آذر، از ساعت ۷:۳۰ تا ۱:۳۰ و از ۱۶ آذر تا پایان اسفند، از ساعت ۸ تا ۲ تعیین شده است. همچنین حداکثر ساعت اضافه کار نیز ۸ ساعت تعیین شده بود. (ساکما، ۱۳۰۵، ۳۱۰/۰۲۰۰۲۷) بخشنامه مذکور در وزارت داخله، به علت تعیین قانون استخدامی، تمامی کارمندان دولت را در بر گرفته و بدین شکل یک نظم زمانی سراسری را تعیین کرده است. مشابه چنین قوانین و بخشنامه‌های جامعی درباره زمان مدرن که کل دستگاه‌های اجرایی را در طی یک دستور، ملزم به رعایت فرامین حکومتی می‌کردند، از سوی ریاست وزرا تعیین و به تمامی بخش‌ها ابلاغ می‌شده‌اند. بنابراین تعمیم این روند در سراسر کشور را می‌توان نتیجه گرفت.

یکی از این موارد مربوط به بخشنامه‌ای از سوی هیئت وزرا است که ساعت خدمت اداری را از ۲۰ دی تا پایان سال برای وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی، از ساعت ۸:۳۰ تا ۱۲ و از ۲ تا ۵:۳۰ تعیین کرده است. حتی در بخشنامه‌ای دیگر ساعت کار برای هیئت وزرا نیز تعیین شده که از ۶ بعد از ظهر تا ۱۰ شب می‌باشد. (ساکما، ۱۳۰۶، ۳۱۰/۰۱۸۷۷۳)

۳. چالش‌های دولت در دوره پهلوی برای وضع و اجرای قوانین مربوط به یکسان‌سازی ساعت کار

در اینجا باید به موردی قابل توجه در روند حقوقی آن دوره در بحث ساعت و زمان‌بندی مدرن در موضوع ساعت کار اشاره کرد. همان‌طور که پیش از این بیان شد سلسله قوانینی در سطح وزیران برای پایبندی بخش‌های مختلف جامعه به نظم زمانی وضع و ابلاغ شده بود اما این نکته جالب توجه است که سیاست‌گذار دولتی چالش‌های موجود و زمینه‌های اجتماعی و

فرهنگی متنوع جغرافیای حکمرانی را نیز در نظر داشته و به علت دشواری‌هایی که در این راه متحمل می‌شده، در قانون‌گذاری خود بدان توجه داشته‌است.

این توجه در امر قانون‌گذاری و شکل‌دهی به هنجارها را در دو زمینه ساعات تابستانی ادارات و مراکز و ساعات کار در ماه رمضان می‌توان مشاهده کرد که چگونه دولت در راستای هماهنگی زمانی هرچه بیشتر در جامعه ذیل نظارت و اقتدار دولت و عدم بروز مشکل در اجرای اهدافش و کارآمد بودن سیاست‌گذاری در حوزه زمان، شرایط جامعه هدف خود را در نظر داشت. اگرچه ممکن بود این دو استثناهای طبیعی و تقویم دینی، مشکلاتی موقتی را در روند یکسان‌سازی زمانی جامعه به وجود بیاورند؛ زیرا همه تقاط ایران به لحاظ آب و هوایی دارای گرمای یکسان نبودند که ساعات کار تابستانی به موجب آن تغییر کند.

در مورد ماه رمضان نیز به عنوان ماه مقدس دینی، طلوع و غروب خورشید در یک ساعت خاص در کل کشور اتفاق نمی‌افتاد و بنابر موقعیت جغرافیایی هر منطقه از کشور، زمان مناسک رمضان متفاوت بود که این امر نوعی بی‌نظمی طبیعی موقت را در اجرای سیاست یکسان قانون ساعت کار ایجاد می‌کرد. اما به طور کل باید گفت که دولت پهلوی در این زمینه نیز تلاش خود را برای هماهنگی هرچه بیشتر ساعت‌ها و عدم بهم‌ریختگی نظم زمانی کشور انجام داد. البته باید اشاره کرد این هماهنگی دولت با نظم زمانی جامعه صرفاً اقدامی یکسویه نبوده‌است بلکه بخشی از این ملاحظات در اثر درخواست‌هایی بوده که از سمت جامعه می‌شده و دولت برای حفظ نظم موجود ناچار به تطابق با شرایط و اجابت این درخواست‌ها بوده‌است و رابطه ای منعطفانه همراه با چانه‌زنی در عین حفظ تمرکز و اقتدار دولتی را بین دولت و ملت شکل می‌داد.

۱.۳ چالش‌های جغرافیایی: ساعت کار تابستانی

نخستین چالش دولت در بحث وضع و نظارت بر قوانین زمانی، مبحث ساعت تابستانی بوده‌است. مورد مذکور به علت جغرافیای ایران و گرمایی که بر اکثر این سرزمین گسترده در فصل تابستان حاکم می‌شده - با توجه به فناوری‌های سرمایش و برق در آن دوران - بسیار جدی بوده و نیازمند تدابیری بوده تا مرتفع شود. جدی بودن چالش مذکور نیز به این علت بوده که مراجعان در کنار کارمندان و کارکنان بخش‌های مختلف در فصل تابستان و به علت گرمای هوا آزرده می‌شدند و در این راستا درخواست تدابیری را از سوی دولت داشتند که شرایط را برای آنان مساعد کند.

دولت در این راه، دو انتخاب را پیش رو داشت که هریک دارای مزایا و معایبی بودند. نخست آنکه ساعت کار را کاهش داده و کارمندان را زودتر مرخص نماید که خود موجب کاهش ساعات خدمت‌رسانی و زیان اقتصادی در سطح کلان می‌شد و دیگر آنکه با حفظ ساعت کار موجود، وسایل سرمایشی و تهویه مناسب را برای تمامی ادارات و بخش‌های موجود فراهم نماید تا دغدغه کارمندان در این باب مرتفع گردد که خود موجب هزینه‌های گزاف برای دولت می‌شد. اینطور به نظر می‌آید که در نهایت و بر طبق منطق سود و زیان، دولت راه نخست را برگزید و با در نظر گرفتن ساعات خنکی و اوج گرما در روز، اقدام به کاهش ساعت کار کرد تا بدین شکل نظر اکثریت جامعه را تامین کند تا ساعات باقی مانده اداری با افت کیفیت کار مواجه نشود. هرچند تصمیم مذکور در یک سطح نشان از امکان تغییر در تصمیم‌گیری‌های کلان در سیاست‌گذاری‌های زمانی دولت داشت اما جزو مواردی بود که انتخاب مناسب‌تری پیش‌روی دولت قرار نداشت در عین حال که اقتدار زمانی دولت برای نظارت و کنترل زمان هماهنگ و یکسان همچنان حفظ می‌شد.

البته باید توجه داشت که این اقدام دولت منحصر به بعد از تصویب قانون ساعت نبوده و پیش از آن نیز تجربه چنین مواردی وجود داشت. چنان که بخشنامه‌ای از وزارت امور خارجه در سال ۱۳۰۵ شمسی موجود است که در آن ساعت کاری را از ۸:۳۰ تا ۱۲ ظهر و از ۳:۳۰ تا ۶ عصر اعلام کرده‌اند و می‌توان گفت جزو اولین بخشنامه‌های مرتبط با مسئله موقعیت جغرافیایی، دمای هوا و تاثیر آن بر ساعت کار است. (ساکما، ۱۳۰۵، ۳۶۰/۰۰۰۸۴۸) اگرچه بخشنامه‌ای در وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه نیز مربوط سال ۱۳۰۲ ش موجود است که در آن به علت گرمی هوا و دشواری ایاب و ذهاب به ویژه برای اطفال و خردسال، میزان ساعت کار ابلاغی به مدیران نصف روز تعیین شده است. (ساکما، ۱۳۰۲، ۲۹۷/۰۱۲۴۵۷) در موردی مشابه از وزات معارف در سال ۱۳۰۵ ش، با توجه به گرمی هوا، تعطیلی مدارس و نصف شدن ساعات کار وزارت‌خانه‌های دیگر، درخواستی از سوی کارکنان مطرح شده که از ابتدای تیر، که مصادف با شروع گرمای تابستان است، اوقات کار تا ظهر تعیین شود:

نظر بگرمی هوا و تعطیلی مدارس و نظر باینکه سایر وزارتخانه‌ها اوقات کارشان نصف روز شده، اعضای این وزارتخانه نیز این تقاضا را دارند. با موافقت مقام محترم مدیریت کل مراتب را بعرض میرساند. هرگاه مقتضی بدانند از اول تیرماه که ابتدای گرمای تابستان است، اوقات کار اداری تا ظهر مقرر شود. البته به نظر مبارک عالی است (ساکما، ۱۳۰۵، ۲۹۷/۰۰۰۶۸۹).

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۸۱

درخواست مذکور مورد اجابت وزارت معارف قرار گرفته و در نامه‌ای ساعت کار را به استثنای اداره تفتیش از ابتدای تیر از ۸ تا ۱۲ اعلام کردند. (همان) سند دیگری از حکومت اصفهان مورخ ۱۳۰۹ ش، نیز بیانگر تعیین ساعت کار از ۲۴ خرداد از ساعت ۷ تا ۱ می‌باشد که به دستور وزارت داخله بوده است. (ساکما، ۱۳۰۹، ۲۹۳/۰۷۸۷۲۰)

مشابه چنین بخشنامه‌هایی را در مناطق مهم جغرافیایی دیگر کشور نیز می‌توان مشاهده کرد. چنانکه طبق بخشنامه‌ای که فرمانداری یزد به بخشداری خراتق ابلاغ کرده، ساعت کار این مجموعه را از ۱ فروردین ۱۳۲۱ از ساعت ۸ الی ۱۲ و از ۲:۳۰ الی ۵:۳۰ تعیین کرده است در حالی که با نزدیکی فصل تابستان بخشنامه دیگری ابلاغ شده که در آن ساعت کار از ۱ خرداد از ساعت ۷ تا ۱ تعیین شده است. (ساکما، ۱۳۲۱، ۹۶/۲۹۳/۱۰۱۷۳) نمونه مشابه این سیاست بخشنامه ارسالی از حکومت گیلان و طولش به حکومت و شهردار لاهیجان در سال ۱۳۱۶ است که ساعت کار اداری حکومت گیلان از ۱۵ خرداد تا ۱۵ شهریور از ساعت ۷ تا ۱ تعیین شده و به اطلاع شهرداری لاهیجان رسیده است. (ساکما، ۱۳۱۶، ۲۹۳/۰۹۱۹۹۴) موردی که باید بدان توجه داشت این است که بخشنامه‌هایی از این دست گاهی برای تمامی ادارات و وزارت‌خانه‌ها ابلاغ می‌شد و با تعیین ساعت‌های مشخص، نظم زمانی دولت را به طور کاملاً دقیق و هماهنگ در سراسر کشور و به طور یکسان در سایه اقتدار دولت برقرار می‌کرد، همچون مصوبه متحدالمالی که در سال ۱۳۱۰ شمسی از سوی ریاست وزرا به تمامی وزارتخانه‌ها ابلاغ شده و ساعت کاری را از ۱۵ خرداد لغایت ۱۵ شهریور از ساعت ۷ تا ۱ تعیین کرده بود. (ساکما، ۱۳۱۰، ۳۱۰/۰۶۷۴۸۶)

از بررسی شواهد و اسناد چنین برمی‌آید که دولت در دوره پهلوی برای جبران دو روز تعطیل و کاهش ساعت کار در تابستان، در شش ماهه دوم سال ساعت کار تمامی بخش‌ها و ادارات را افزایش می‌داد تا بدین شکل بخشی از کسری وارده ذیل قانون کار را در اثر کاهش ساعت کار در تابستان بتواند جبران کند و کاهش سرعت فعالیت‌های دولت در تابستان را با افزایش آن در پاییز و زمستان کمرنگ سازد. در میان اسناد می‌توان مشاهده کرد که ساعت کار حکومت اصفهان را به دستور وزارت داخله در تاریخ ۱ مهر ۱۳۰۹ ش، با شروع از همان روز از ساعت ۸ تا ۱۲ و ۲ تا ۶ تعیین کرده‌اند. (ساکما، ۱۳۰۹، ۲۹۳/۰۷۸۷۲۰) نیز ساعت کار ابلاغی در تاریخ ۱۵ شهریور ۱۳۲۱ به بخشداری خراتق از سوی فرمانداری یزد که باید از ۱۶ شهریور رعایت می‌شد از ۸ الی ۲:۳۰ تعیین شد. (ساکما، ۱۳۲۱، ۹۶/۲۹۳/۱۰۱۷۳) بر طبق همین ریل‌گذاری زمانی، ساعت کاری اعلامی از سوی حکومت گیلان و طولش به شهرداری

لاهیجان در ۱۵ شهریور ۱۳۱۶، از ۱۶ شهریور همان سال از ساعت ۸ الی ۱۲ و ۲ الی ۶ تعیین شده است. (ساکما، ۱۳۱۶، ۲۹۳/۰۹۱۹۹۴) پس می توان بر اساس نمونه های بالا بیان داشت که با افزایش تجربه دولت در سیاست گذاری زمانی، حکومت بیشتر از نوع دوم تنظیم ساعت کاری بر اساس ماهیت ادارات و دستگاه ها در جغرافیاهای مختلف آب و هوایی ایران استفاده کرد تا بدین ترتیب بازدهی کاری مناسب هر بخش را حفظ کند.

۲.۳ چالش های مذهبی: ساعت کار در ماه رمضان

ساعت کار بخش های مختلف در ماه رمضان نیز دومین چالش جدی در جریان سیاست گذاری های زمانی دولت بود چراکه اکثر کارمندان دولت به علت روزه داری بازدهی کمتری در طول روز داشتند و یا آن را دستاویزی برای فرار از کار قرار می دادند. آنچه باعث بغرنج تر شدن موضوع می شد، عدم ثبات ماه های قمری از جمله ماه رمضان و حرکت آن در تقویم سالیانه کشور با توجه به مبنای شمسی آن بود که موجب زحمت فراوان برای دولت می شد چراکه باید مشکل مذکور را در هر سال، در ماه های گوناگون با توجه به دغدغه های موجود مدیریت می کرد که هر یک خود مسئله ای جدی برای دولت بودند.

در دوره رضا شاه که ماه رمضان در شش ماهه دوم سال قرار داشت و دولت نیز در تدارک جبران ساعت کار کمتر تابستان برمی آمد، وجود ماه رمضان خود موجب ایجاد مشکل و وقفه ای دوباره در تصمیمات دولت می شد. به هر شکل دولت با اقداماتی از جمله کاهش ساعت کار و یا انتقال ساعت کار به ساعات ظهر و عصر تلاش داشت تا این چالش بزرگ را نیز پشت سر بگذارد. به عنوان مثال دفتر پست ابرقو در یزد به موجب اطلاعیه ای در ۱۰ اسفند ۱۳۰۵ ش، ساعت کار خود را در ماه رمضان از ساعت ۱۲:۳۰ الی ۶ عصر به انضمام عدم فعالیت این اداره پیش از ساعت ۱۲ اعلام کرده بود (ساکما، ۱۳۳۵ قمری، ۲۱۰/۰۰۳۴۶۶) و یا در سندی که توسط حکومت یزد در ۶ آذر ۱۳۱۴ ش صادر شده، ساعت کاری اداره مذکور، که احتمالاً باید استناداری باشد، در ماه رمضان از ۱۰ صبح تا ۴ بعد از ظهر تعیین شده است. (ساکما، ۱۳۱۴، ۹۶/۲۹۸/۱۹۳۴۰) مشابه چنین بخشنامه هایی در جغرافیاهای پراکنده در سراسر کشور و ادارات گوناگون موجود است. در بخشنامه ای مربوط به وزارت معارف که در ۲۹ بهمن ۱۳۰۶ خطاب به مدیران مدارس ابتدایی و متوسطه دولتی نگارش یافته، ساعت شروع به کار مدارس را در ماه رمضان از ۱۲ تا ۴:۳۰ اعلام کرده و ساعات تدریس را نیز ۴ ساعت تعیین کرده اند. (ساکما، ۱۳۰۶، ۲۹۷/۰۰۲۲۹۵) یا در مورد دیگری مربوط به اداره انطباعات، مورخ ۱۷

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۸۳

آذر ۱۳۱۳، ساعت کار این اداره در ماه رمضان از ۱۰ الی ۴ بعد از ظهر تعیین شده است. (ساکما، ۱۳۱۳، ۲۹۷/۰۲۷۸۲۴) مشابه چنین بخشنامه‌هایی نیز پرتعدادند چنان‌که مواردی اینچنینی را درباره ساعات کار مدارس دولتی اراک (ساکما، ۱۳۱۱، ۲۹۷/۰۰۹۸۴۳)، قزوین (ساکما، ۱۳۱۰، ۲۹۷/۰۳۶۸۳۷) و دیگر مدارس (ساکما، ۱۳۰۷، ۲۹۷/۰۳۰۹۹۴) نیز قابل مشاهده است. حتی در جریان یک بخشنامه علاوه بر ساعات کار وزارتخانه‌ها و ادارات مختلف، ساعت کار هیئت وزرا نیز تحت تاثیر قرار گرفته‌اند. (ساکما، ۱۳۰۶، ۳۱۰/۰۱۸۷۷۳)

۳.۳ چالش انسانی در منضبط‌سازی زمان سازمانی

۱.۳.۳ تبدیل زمان به مسئله حقوقی قضایی: هنجارشکنی، قانون‌گریزی، کنترل نیروی کار جامعه

۱.۱.۳.۳ مشاغل آزاد

ساده‌ترین ویژگی‌ای که از این مشاغل می‌توان بیان داشت عدم وابستگی نهادی به دولت در زمینه کسب سود مالی و دستمزد است. تمامی مشاغلی که سود و دستمزد خدمات و کالاهایشان را به طور مستقیم از مردم دریافت کرده و خدمتگزار دولت نبودند را می‌توان در ردیف مشاغل آزاد به حساب آورد. به سبب همین عدم وابستگی به منابع مالی دولت، بر اساس اسناد، نوع برخورد با آنان در زمینه قضایی نیز متفاوت بود که بدان پرداخته خواهد شد.

اسناد متنوع تاریخی دال بر وجود تفاوت در تنبیهات در دسترس دولت و دستگاه‌های قضایی در دوره پهلوی برای اجرا و نظارت بر سیاست زمانی دولت، این وجه از واقعیت سیاست زمانی را نیز نشان می‌دهد که میزان نفوذ و وابستگی این مشاغل به ساختار دولت در تفاوت اشکال تنبیهشان موثر بوده است.

در آن دسته از مشاغل آزاد که دولت با مالکان شرکت‌ها و صاحبان سرمایه انبوه طرف بوده است، در اکثر مواقع به عنوان حامی صاحبان شرکت‌ها ایفای نقش می‌کرد زیرا این کارفرمایان بزرگ علاوه بر آنکه دارای نفوذ و قدرت زیاد بودند، همچون اهرم‌ها و دست‌های یاریگر دولت در کنترل طیف عظیمی از کارگزارانشان و افراد حاضر در جامعه عمل کرده و به نوعی دولت را در حفظ نظم و ثبات یاری می‌رساندند.

وظیفه‌ای که دولت و دستگاه‌های قضایی درباره کارمندان دولت بر گردن داشتند و به اجرای آن مشغول بودند، در این مجموعه مشاغل آزاد توسط کارفرما دنبال می‌شد. اگرچه پیدایش

قوانین کار، نوعی چارچوب و محدودیت را برای کارفرمایان و صاحبان سرمایه از سوی دولت و دستگاه‌های قانون‌گذار و قضایی و نیز جای مانور برای کنشگری را برای کارگران و کارمندان دولت ایجاد می‌کرد اما به هر شکل نقطه مواجهه دولت و کارفرما در این ماجرا، میزان سود مالی ناشی از سرمایه است در حالی که هر دو موافق کامل و تمام‌قد پیاده‌سازی دقیق نظام مدرن زمانی‌اند. بنابراین سیاست دولت برای اجرای زمان‌بندی مدرن سازوکار جدیدی برای حمایت از سرمایه‌داران بخش خصوصی نیز برای استفاده از نظام حقوقی - قضایی دولتی ناظر بر سیاست زمانی مدرن فراهم کرد. این هم مسیر دیگری بود که به واسطه اقتدار دولت، سیاست زمانی مدرن بر بخش‌های غیردولتی جامعه نیز تسلط پیدا کرد.

اما در شکل دیگر تعامل دولت با مشاغل آزاد، این نهاد با طیف عظیمی از کارفرمایان خرد سروکار داشت که همچون پیاده‌نظام موجود در جامعه کاری بودند و علاوه بر آنکه به تنهایی سود چندانی برای دولت نداشتند، به دلیل تفاوت و تنوع مشاغل آزاد، ایجادگر هزینه زیاد برای مدیریتشان توسط دولت بودند. این دسته بیشتر در معرض مجازات و تنبیه نهاد دولت قرار داشتند زیرا به علت گستردگی و تعداد بالا، نیازمند تنظیم و برنامه‌ریزی مستحکمی برای نظارت و کنترل بودند.

برای مثال شکایتی در بازه زمانی ۱۳۱۹ تا ۱۳۲۰ ش بر علیه مدیر داروخانه‌های خورشید و اطمینان، توسط ناظران نهادهای دولتی مربوطه اقامه شده و آنان را متهم به تخلف از شیفت کاری خود کرده‌بود. ظاهراً در این دو پرونده بیان شده که مدیران مذکور به تعطیلی بی‌مورد داروخانه در «ساعات غیرمجاز» پرداخته و موجبات دردسر مراجعین را فراهم کرده‌اند. از ظواهر امر اینطور برمی‌آید که داروخانه‌ها نیز همچون ادارات و نهادهای دیگر دارای ساعات مقرر برای آغاز به کار و تعطیلی بودند و این امر به واسطه احکام رسمی نهادهای دولتی از پیش به آنان ابلاغ شده‌بود اما تعدادی از این داروخانه‌ها از حکم مذکور تخلف کرده و در ساعات دلخواه به فعالیت می‌پرداختند.

در همین راستا سندی از شهرداری یزد - با توجه به جغرافیای گرم آن - که ظاهراً متولی چنین اموری در آن دوره بوده، موجود است که با عنوان اخطار در ۲۵ شهریور ۱۳۱۹ ش نگارش یافته و ابلاغ شده‌است و در آن، نخست بیان داشته که اکثریت داروفروشان در اوقات معین به فعالیت نپرداخته و به ویژه در ساعت ۴ بعد از ظهر به تعطیلی داروخانه‌ها اقدام می‌کنند که موجبات زحمت مراجعینی را فراهم می‌آورند که احتمال نیاز فوری آنان به دارو است. در ادامه نامه با لحنی اخطارگونه، ساعت کاری تمامی داروخانه‌ها از ۶ یا ۸ صبح لغایت ظهر و از

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۸۵

۱ بعد از ظهر تا ظاهراً ۱۰ بعد از ظهر تعیین و بیان شده که داروخانه‌هایی که از این دستورالعمل پیروی نمایند، تحت تعقیب و پیگرد قرار خواهند داد. (ساکما، ۲۰-۱۳۱۹، ۹۶/۲۹۸/۱۸۰۰۱) در نامه‌ای که از شهرداری یزد به دادگستری این شهر ارسال شده، تخلف داروخانه مذکور از مقررات شهرداری را بیان کرده و آن را تحت تعقیب اعلام نموده‌است. (همان)

همانطور که در پرونده مذکور مشاهده می‌شود در شکل دوم مشاغل آزاد، عوامل رصد و شناسایی متخلفان و قانون‌شکنان زمانی، دریافت‌کنندگان خدمت یا همان مردم هستند که بر اساس حقوق تعریفی از سوی دولت برایشان، مستحق دریافت خدمات در ساعات مشخص اعلامی بوده و در صورت مشاهده قصور، باید آن را به دستگاه‌های قضایی و اجرایی اطلاع دهند.

در موردی مشابه در سال ۱۳۱۹ ش، دادنامه‌ای صادر شده که مدیر داروخانه‌ای را به اتهام تعطیلی کشیک شب، محکوم به حبس کرده‌است و او به پوزش خواهی درباره آن پرداخته‌است. (ساکما، ۱۳۱۹، ۹۶/۲۹۸/۲۴۲۰۴) یا در مورد دیگر مربوط به ۲۲ شهریور ۱۳۱۶، هیئت وزرا به توضیحات فریدون کشاورز، پزشک بیمارستان اطفال و زنان رسیدگی کردند. بر اساس اسناد شکایتی علیه او به علت نارضایتی بیماران و تاخیر در حضورش در ساعت اداری تعیین شده، تنظیم شده بود که نامبرده در چندین برگ، با ارائه توضیحاتی از جمله تعداد بیماران ویزیت شده در تاریخ‌های مشخص، شرح وضعیت و ساعات کاری خود و مواردی از این دست سعی در تبرئه خویش داشت و همچنین درخواست تعقیب اتهام‌زننده در صورت بی‌گناهی خویش را کرد. (ساکما، ۱۳۱۶، ۳۱۰/۰۶۲۷۵۹) مشابه چنین رویدادی در صنفی دیگر نیز موجود است. اتفاق مذکور مربوط به تجدیدنظرخواهی یک نانوا در سال ۱۳۱۹ ش درباره دادنامه‌ای است که در محکومیت او صادر شده بود. محکومیت نانوا نیز به علت عدم پخت در صبح انجام پذیرفت که این واقعه، مجازات حبس را برای او به دنبال داشت. (ساکما، ۱۳۱۹، ۹۶/۲۹۸/۲۴۲۰۳)

دقت در موارد مذکور نکته‌ای بسیار مهم و البته جالب توجه را نمایان می‌سازد. مخاطبان دولت در نوع نخست مشاغل آزاد که به طور غیرمستقیم کارگران هستند، در صورت قانون‌شکنی زمانی به شکل غیبت در محل کار یا عدم انجام کار بر اساس ساعت مشخص شده، متحمل جریمه‌ها و محرومیت‌های مالی از سوی کارفرمایی می‌شد که به نوعی اهرم قضایی دولت محسوب می‌شد و نظم زمانی را برقرار می‌ساخت.

۲.۱.۳.۳ مشاغل دولتی

مشاغل دولتی مشتمل بر تمامی گروه‌هایی بودند که کارفرمایان دولت بود و حقوقشان را از آن دریافت می‌کردند و عنوان کارمند به آنان اطلاق می‌شد. با توجه به ابعاد و گستردگی پروژه نوسازی در دوره پهلوی، تعداد نهادهای دولتی و کارکنان آن در مقایسه با گذشته، فراوانی قابل توجهی یافت در نتیجه این کارکنان نیز هم موضوع سیاست گذاری بودند و هم عامل نظارت و کنترل فرادستانه دولت بر دیگر نهادهای عمومی و خصوصی حقیقی و حقوقی. بنابراین توجه به این سازوکارها می‌توان نشان دهنده چگونگی روند نهادی شدن ساختار زمان مدرن در جامعه ایران نیز باشد.

اما سازوکار دولت برای پیشبرد برنامه‌های زمانی‌اش در ادارات تحت اقتدارش چه بود و از طریق چه کنش‌هایی سعی در حل چالش‌های پیش‌آمده و درونی‌سازی یا نهادینه کردن فرهنگ زمانی کاری مدرن در میان کارمندان به عنوان گروه واسط دولت و جامعه و نیز نمونه‌های اعلامی سیاست‌های نوسازی پهلوی و قشر مهمی از گروه بندی‌های جدید اجتماعی در دوره پهلوی داشت؟

می‌توان عملکرد دولت در این زمینه را طبق شدت کنش‌ها به سه سطح تقسیم کرد. سطح اول کنش‌ها صرفاً اقداماتی بودند که در جهت هشدار به کارمندان انجام می‌شدند و بیشتر بخشنامه‌های درون‌سازمانی یا کلی‌ای را شامل می‌شدند که با تعیین و تشریح ساعات رسمی کار، کارمندان را از غیبت یا تاخیر در کار برحذر می‌داشتند و عواقب این اقدام را برایشان شرح می‌دادند.

شاید بتوان نخستین رویداد شاخص ملی که حساسیت‌ها و تلاش دولت برای نظارت بر ساحت زمانی جامعه ایران با استفاده از قدرت استیلایی دولت مدرن را نشان می‌دهد رخدادهای پس از کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹/۲۲ فوریه ۱۹۲۱ م رضاخان است که در اعلامیه معروف «من حکم می‌کنم» با اعلام حکومت نظامی به ممنوعیت حضور مردم عادی «از ساعت ۸ بعداز ظهر» در معابر اشاره می‌شود. در سال‌های ۱۳۰۰ ش اداره حکومت نظامی تهران در طی حکمی به تعیین ساعت کار برای کارکنان دولت پرداخت و ساعت ورود اعضا و کارکنان اداره‌ها ۸ صبح تعیین شد که تا ۱۲ نیز ادامه داشت و بعد از ظهر نیز از ساعت ۳ تا ۶ باید به کار اشتغال می‌داشتند. در ادامه حکم نیز اخطار شد که در صورت عدم حضور به موقع در روز اول حقوق یک روز، روز دوم حقوق دو روز، روز سوم حقوق سه روز و در صورت تکرار از دفعه چهارم از کار اخراج خواهند شد. (ساکما، ۱۳۰۰، ۲۹۳/۰۰۱۴۷۸) در موردی دیگر که در

میان اسناد همین مجموعه موجود است مشاهده می‌شود که رییس کابینه ساعت کار را از ۸ صبح تا ۱ و از ۳ تا ۶ اعلام نموده و خواستار اخطار در این مورد شده‌اند. (همان) در اخطاریه دیگری نیز خطاب به عموم آقایان اعضا و اجزای حکومت نظامی، ساعت کاری از ۷ صبح لغایت ۱۲ و از ۳ لغایت ۶ بعد از ظهر تعیین شده‌است و هشدار داده شده که در صورت عدم حضور در محل کار طبق ساعت مقرر، بر اساس حقوق دریافتی در هر ساعت، جریمه خواهند شد. (همان) در مورد مشابه دیگر که خطاب به تمامی کارکنان اداره حکومت نظامی صادر شده، ساعت کار صبح از ۹ الی ۱۲ و بعد از ظهر نیز از ۲:۳۰ الی ۵:۳۰ تعیین شده و تاکید شده که در موعد مقرر سرکار حاضر شوند و در آخر اخطار شده که در صورت تخلف، با متخلف برخورد خواهد شد. (همان)

پس از این نیز در بخش‌های مختلف دولتی با کارکردهای گوناگون، شاهد چنین اسناد هشدارهایی درباره «رعایت ساعت» بر مبنای زمان‌بندی مدرن در قالب اخطاریه و بخشنامه می‌توان بود.

چنانکه سندی مربوط به وزارت خارجه قابل مشاهده است که در آن ساعت کار ایام تابستان در سال ۱۳۰۵ شمسی از ۷ لغایت ۱۲ تعیین شد و تاکید شد که در این ساعات، هیچ‌یک از کارکنان بدون اجازه کتبی رییس بالادستی خود، حق غیبت ندارند و پس از ورود تا زمان اتمام ساعت کاری، حق خروج نخواهند داشت. (ساکما، ۱۳۰۵، ۳۶۰/۰۰۰۸۴۸)

حتی در همین سطح اول نیز شاهد نقش آفرینی و آمریت بسیار زیاد دولت می‌توان بود و نمونه‌های آن را می‌توان در اسناد وزارت‌خانه‌های مختلف مشاهده کرد. برای مثال وزارت مالیه با صدور بخشنامه‌ای در تاریخ ۱۱ دی ۱۳۱۰، با خطاب قرار دادن اداره مالیه ایالت خراسان، بیان می‌دارد که سرایداری برای انبارهای تحویل دخیانیات (توتون و تنباکو) در نظر گرفته شود تا به صورت شبانه‌روزی به دریافت کالاها پرداخته و بدین ترتیب اوقات تلف نشود و زمینه‌ساز سواستفاده نیز نگردد. (ساکما، ۱۳۱۰-۱۱، ۲۴۰/۰۳۴۲۴۴) در برگی دیگر از بخشنامه مذکور با اشاره به شکایت حاج اسماعیل سیگاری که گزارش اقدام خودسرانه مامورین ماشین‌خانه را در تعیین ساعات کار از ۸ صبح لغایت ۵ بعد از ظهر و تعطیلی کار برای ناهار داده‌بود، اداره مالیه مشهد مخاطب قرار گرفته و درخواست شده تا طبق نظامنامه از پیش تنظیم شده که دارای ساعت کار مخصوص است، رفتار نمایند و برای جلوگیری از کاهش کیفیت عملکرد و کسری درآمد، بدون اجازه قبلی اقدام به تصمیم خودسرانه ننموده و از اول آفتاب تا غروب در انبار را به روی مردم باز نگه دارند. (همان) مشابه چنین دغدغه زمانی را در روند فعالیت بلدیة مشهد

نیز قابل مشاهده است به طوری که در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۳۱۱ ش ساعت کار بعد از ظهر را از ۴ الی ۶:۳۰ تعیین نموده و تاکید بر حضور اول وقت کارکنان بر سر وظایفشان شده است. ظاهراً بر حسب متن فرمان، علت تعیین ساعات مذکور، درخواست کارکنان بوده است. (ساکما، ۱۳۱۱، ۲۹۳/۰۲۸۲۲۱) لازم به ذکر است که چنین رویه هشداردهنده‌ای حتی در درون وزارتخانه و ادارات وابسته نزدیک جاری بوده چنانکه در موردی با مورد خطاب دادن اعضا و کارکنان اداره، آنان را از اتلاف وقت که ظاهراً در آن زمان جاری و رایج بوده برحذر داشته و اخطار داده شده که در صورت مشاهده، متخلف مورد مواخذه شدید قرار خواهد گرفت. (ساکما، ۱۶-۱۳۱۴، ۲۳۰/۰۳۶۹۹)

آنچه که به چشم می‌خورد آن است که علاوه بر صدور هشدارهای پیاپی، دولت در مواردی حتی نظارت بیشتری به خرج داده و با صدور درخواست‌ها و توصیه‌های مداوم به یک مجموعه تلاش داشت تا آنان را مقید به حفظ نظم کاری نماید تا بدینوسیله تا حد ممکن از هرگونه هزینه‌تراشی احتمالی جلوگیری به عمل آورد.

البته وجود چنین مواردی حکایت از اهمال برخی ادارات و بخش‌های مختلف دور از پایتخت در اجرای قوانین مصوب دولت نیز دارد به طوری که با توجه به گسترده بودن این اهمال‌ها، گزارش آن به پایتخت نیز می‌رسیده است اما در همین مورد جدیت و پیگیری دستگاه‌های بالادست را نیز می‌توان مشاهده کرد که به هشدار یا توبیخ مجموعه‌های مختلف می‌پرداختند و آنان را مجاب به حفظ قوانین زمانی می‌نمودند.

پس بر طبق نمونه‌های مذکور مشاهده می‌شود که چگونه با استفاده از اقتدار دولت تلاش می‌شد با بیان سلسله محرومیت‌هایی که تاخیر یا غیبت در کار برای هر کارمند به دنبال دارد، با ساختن اخلاق کاری حول رعایت زمان مدرن، آنان را از این عمل بازدارند که این اقدام را می‌توان نوعی فرهنگ‌سازی دولتی نیز به شمار آورد. تلاش دولت برای باقی ماندن در سطح اول سیاست اخطار و تعیین دقیق ساعت کاری و دریافت بیشترین بازده از آن بسیار پررنگ بوده است زیرا کم‌هزینه‌ترین سطح از کنش دولت برای تنظیم ساعت، نظارت و کنترل بر کار کارمندان بوده است بدون آنکه منجر به ایجاد تنش در سطح یک اداره یا خارج نمودن برخی از کارکنان از ریل فعالیت شود که ممکن است به کاهش بازدهی در هر مجموعه منجر گردد.

سطح بعدی کنش دولت شکلی عملیاتی و جدی‌تر به خود می‌گرفت و سلسله اقداماتی را نه برای اعمال محرومیت، بلکه برای جلوگیری از قانون‌شکنی یا دشوار نمودن آن به انجام می‌رساند. در این سطح دولت سعی می‌کرد با پیاده‌سازی ابتکارات و در نظر گرفتن تمهیداتی،

عرصه را برای اعمال خلاف قانون و تخطی از ساعت کاری بر افرادی که قصد مبادرت به آن را داشتند تا حد ممکن بسته و نوعی دشواری در هنگام ارتکاب عمل بزهکارانه یا شرمساری و ترس از مجازات بعد از ارتکاب آن را به وجود آورد. این سطح از کنش‌های دولت برای تحدید اقدامات قانون‌شکنانه و غیرممکن ساختن اعمال بزهکارانه تا حد ممکن توسط کارکنان دولت است.

چنانکه قابل مشاهده است بخشنامه‌ای از حکومت اصفهان به ادارات دولتی وجود دارد که در تاریخ ۱۹ آذر ابلاغ شده و ساعت کار را از ۸:۳۰ لغایت ۲:۳۰ تعیین کرده‌است و گزارش این بخشنامه به وزارت داخله ارسال شده‌است. (ساکما، ۱۳۰۹، ۲۹۳/۰۷۸۷۲۰) به دنبال این بخشنامه، نامه‌ای با عنوان اخطار در همین تاریخ توسط معاون حکومت به ادارات تابعه ارسال و با اعلام مجدد ساعت کار، بر امضای هر روزه دفتر حضور و غیاب توسط کارکنان و پیشخدمت‌ها تاکید شده‌است. (همان) یا در موردی مشابه، بر اساس بخشنامه‌ای مربوط به ایالت فارس صادره در سال ۱۳۱۰ ش و بر اساس دستوری که از مقام بالا رسیده، به همه کارکنان کابینه اداره ایالتی به طور جدی اخطار داده شده که مطابق با ساعات کاری مشخص عمل نمایند و در صورت تاخیر ده دقیقه‌ای، انفصال از خدمت در انتظار متخلف خواهد بود. همچنین همگان ملزم به امضای کتابچه مربوط به حضور و غیاب شدند. (ساکما، ۱۳۱۰، ۲۲۰/۰۱۸۲۵۸) در بخشنامه صادره در ۱۶ تیر ۱۳۱۱ ش بلدیة مشهد مشاهده می‌شود که ساعت کاری را از ۱۸ تیر از ساعت ۷ صبح الی ۱۲ و از ۵ تا ۷:۳۰ تعیین کرده‌بودند و در آن به کارکنان مربوطه تفتیش دستور داده شد که بر حضور و غیاب کارکنان بر اساس دفتر مربوط به این کار نظارت کرده زیرا در هنگام پرداخت حقوق مورد توجه قرار خواهد گرفت و مدت غیبت موجب کسر مبلغی خواهد شد. (ساکما، ۱۳۱۱، ۲۹۳/۰۲۸۲۲۱)

این اسناد مربوط به مکانیزم اخطار و تنبیه، این تفسیر را برجسته می‌کند که در طول فرایند منظم‌سازی زمان مدرن و تنظیم ساعات کار از سوی حکومت، از طرف اعضای جامعه در جریان اجرای سیاست زمان‌مندی مدرن، آگاهانه یا غیرآگاهانه با تاخیر در انجام کارها یا غیبت در محل کار، مقاومت صورت می‌گرفت. کارکنان تلاش داشتند تا در این چرخه زمانی منظم مدرن قابل اندازه‌گیری و ارزیابی وارد نشوند و در مقابل متصدیان امور نیز با اعمال جریمه‌های گوناگون، سعی می‌کردند تا این ناهنجاری‌ها را متوقف نمایند و آنان را در این نظم زمانی مدرن قابل نظارت قرار دهند.

واکاوی چنین مقاومت‌های فردی و پرتعدادی در برابر قوانین مصوب زمانی که می‌تواند ریشه در عوامل فرهنگی و موقعیت اجتماعی یا منافع اقتصادی افراد جامعه داشته باشد ما را با این واقعیت روبرو می‌سازد که سیاست‌گذار دولتی با عبور از چه چالش‌هایی توانست سرانجام نظم زمانی مورد نظر خود را به تدریج در جامعه برقرار سازد.

می‌توان یکی از دلایل کامیابی‌های تدریجی دولت در امر اجرای نظم زمانی مدرن در ساختار اداری و کاری کشور در دوره پهلوی اول را سازگاری و به‌روز کردن خود و عملکردش در قبال واکنش‌های جامعه دانست. اسناد نشان می‌دهد دولت با انجام هر کنش و مشاهده واکنش‌های گوناگون به ویژه در قالب قانون‌شکنی و تمرد از فرامینش، گامی دیگر به جلو برداشته و پاسخی برای اقداماتی از این دست می‌یافت و به فراخور آن راه‌حلی برای چنین سرپیچی‌های ارائه و اجرا می‌کرد. به همین علت، متمرکبین و قانون‌شکنان ساحت زمان مدرن کار، به تدریج کاهش یافته و در نهایت تا حد زیادی در برابر اقدامات مجدانه و پیگیرانه دولت محو شدند تا جایی که تقریباً وضعیت یکدست زمانی به مدد اقدامات و تلاش‌های دولت و البته میل تدریجی مردم به فرهنگ زمانی جدید، پدیدار شد و ساختار زمان مدرن ایران شکل گرفت.

مجموع کنش‌هایی که دولت در سطح دوم انجام داد را می‌توان مشتمل بر بکارگیری دفتر حضور و غیاب و یادداشت تاخیرها و یادداشت‌های هر کارمند و تصمیم‌گیری بر اساس آن دانست. علاوه بر آن دستگاه‌هایی نیز، وظیفه نظارت بر این دفترها را عهده‌دار شدند. دیگر اقدام دولت در این زمینه نیز ممانعت از ترک محل کار توسط کارمندان تا پایان وقت اداری بود که این اقدام را به صورت فیزیکی و مستقیم یا با توسل به تهدیدها و هشدارهای گوناگون به انجام می‌رساندند.

سومین سطح از اقدامات دولت نیز مجموعه کنش‌های مستقیم تنبیهی و کاملاً مجازات‌محوری بود که در طی آن متخلفین را شناسایی و از طریق دستگاه‌های ناظر موجود در هر اداره یا قوه قضائیه، با آنان برخورد و مجازاتشان می‌کردند تا از این طریق به دو هدف دست یابند. نخست آنکه شخص بزهکار و قانون‌شکن را مجاب به رعایت قوانین زمانی از طریق اعمال فشار و محدودیت‌های معین شده کنند و دوم آنکه درس عبرت و هشدار مضاعف را برای دیگرانی به وجود آورند که به چنین اقداماتی متمایل بوده یا ممکن است بدان اقدام ورزند.

مجازات‌هایی هم که در اسناد و بخشنامه‌های آن دوره قابل مشاهده است اغلب از نوع اقتصادی و محرومیت‌های مربوط به این حوزه است که به عللی که پیش از شرح داده شد، برای جلوگیری از قانون‌شکنی در میان کارمندان و کارگران بسیار اثرگذار بوده و آنان را به گردن نهادن به فرامین دولت، هنجارهای مشخص شده و تطابق با نظم زمانی و ساعت کاری جدید وادار می‌ساخت. کسانی هم که به طور غیرمستقیم درصدد گذر از قوانین تعیین شده بودند، نیز مورد هشدار قرار گرفته و در سطح سوم کنش‌ها، مورد مجازات توسط دستگاه‌های ناظر و مسئول قرار می‌گرفتند. این امر ناشی از کالایی شدن زمان مدرن در قالب ادبیات صرفه و سود و زیان اقتصادی بود که رابطه‌ای دوطرفه را برای تنبیه و تشویق حقوقی و قضایی با استفاده از ظرفیت اقتدار نهاد دولت فراهم می‌کرد.

بخشی از محتوای اسناد تاریخی سازمان‌های اداری و مشاغل آزاد که در بالاتر مورد ارجاع واقع شد نشان می‌دهد سطح سوم کنش‌های دولت به صورت پلکانی و تدریجی انجام می‌شد و مجازات‌ها با توجه به بازخورد هر مرحله متوقف شده یا افزایش می‌یافت. آنکه پس از یک یا دو تاخیر از چنین عملی دست می‌کشید، تنها مجازاتی در اندازه کسر مقداری از حقوق خود را متحمل می‌شد یا مدتی از خدمت منفصل می‌شد اما کسانی که بر قانون‌شکنی خود اصرار ورزیده یا در درجه بالا بدان مبادرت می‌ورزیدند، با محرومیت‌های مالی سنگین و طولانی‌مدت و حتی اخراج دائم از کار مواجه می‌شدند تا با طرد از فضاها، کاری، هم به سلامت اداری هر مجموعه کاری خدشه وارد نکنند و هم در اثر تحمل فشارهای ناشی از مجازات، از چنین اقداماتی رویگردان شوند. نمونه‌های موجود این مجازات‌ها نیز تمامی سندهایی هستند که پیش از این مورد اشاره قرار گرفتند و ثبت و ضبط همین اطلاعات جزئی نشان‌دهنده ابعاد حقوقی و قضایی این اسناد مرتبط با رخدادهای جزء در سازمان‌های اداری کشور و اهمیت یافتن آنها تحت تاثیر چرخش زمان‌بندی مدرن در مناسبات اجتماعی اقتصادی جامعه ایران است. اگرچه در این مرحله یک تغییر اساسی را به خود دیدند و آن نیز حرکت از سوی اخطار و هشدارهای پیاپی به سوی اقدام عملی بود چنانکه در برخی موارد همچون اداره حکومت نظامی تهران کسر پلکانی حقوق و در نهایت انفصال از خدمت (ساکما، ۱۳۰۰، ۱۴۷۸/۰۰۱۴۹۳)، ایالت فارس انفصال از خدمت (ساکما، ۱۳۱۰، ۱۸۲۵۸/۰۰۱۲۲۰)، بلدیة مشهد کسر حقوق و اعمال جریمه (ساکما، ۱۳۱۱، ۲۸۲۲۱/۰۰۲۹۳) و فرمانداری یزد انفصال از خدمت را می‌توان دید تا بدان پایه که در همین راستا بخشدار خرائق به علت ترک خدمت و تکرار این عمل، از منصب خود برکنار شد. (ساکما، ۱۳۲۱، ۱۰۱۷۳/۰۰۲۹۳/۹۶)

در هر صورت چنین عملکردهایی و کنش‌هایی در مقابل چالش‌های متعدد ناشی از چرخش زمانی مدرن در سیاست‌نوسازی دوران پهلوی توسط دولت، از سویی نمایانگر عزم جدی آن در برقراری نظم زمانی جدید و از سوی دیگر هم تصویرگر وسعت چالش‌ها و سرپیچی‌ها بوده که تلاش شده تا با جدیت و سختگیری در این راه با استفاده از ظرفیت حقوقی قضایی ناشی از اقتدار دولت مدرن، مانع هرگونه قانون‌شکنی شده و چالش‌های موجود را از میان بردارد.

چنین مواردی بیانگر این است که دولت همانگونه که تلاشی جدی در جهت قانون‌گذاری نمود، همتی مضاعف را نیز در جهت اجرای صحیح قوانین و تعقیب و مجازات متخلفان سرلوحه اعمال خود قرار داد تا از رهگذر تمهیدات قانونی و قضایی، به تدریج فرهنگ زمانی جدید را در جامعه ایران نهادینه کند.

۴. نتیجه‌گیری

یکی از مسائل مهم برنامه‌مدرنیزاسیون دوره پهلوی، تغییر در نظم زمانی سنتی جامعه ایران و ایجاد و تثبیت نظم زمانی مدرن بود که چالش‌های مختلفی را در اجرای این قانون با توجه به ابعاد کالایی شدن زمان و نیز وجوه یکسان‌سازانه هماهنگ‌سازی زمانی مدرن ایجاد کرد. بررسی اسناد و مدارک موجود از دوره پهلوی اول بیانگر این است که این چالش‌ها در تنوع و گستردگی و ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی پدیده نیز تازگی داشتند. چالش‌هایی که به علت تنوع و خاستگاهشان و همچنین اختصاص به حوزه جغرافیایی و فرهنگی ایران، راه‌حل‌های مخصوص به خود را می‌طلبیدند. نوع کنش دولت پهلوی در راستای فهم و مدیریت این چالش‌ها را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم کرد. دولت مذکور چالش‌های جغرافیایی و دینی را با درک مناسب شرایط جامعه و مقتضیات آن زمان کشور، تا حد زیادی پذیرفت. این چالش‌ها را نیز به قیمت تحمل هزینه‌های سازماندهی و بکارگیری ابتکارات و روش‌های جایگزین برای جبران انعطاف در اجرای نظم زمانی مدرن، با استفاده از ظرفیت همان نظم زمانی مدرن و تغییر در ساعات کاری، مدیریت کرده و نقشه‌نوسازی زمانی ایران را با این چالش‌ها ترسیم کرد. اما در حوزه مناسبات اجتماعی و نیروی انسانی، دولت پهلوی تا حدی رویکردی متفاوت را در پیش گرفت. این دولت در این راستا، با بهره‌گیری از اهرم‌های حقوقی قانون‌گذاری، اجرایی و قضایی، نخست نقشه‌ای کلی و دقیق از زمان‌بندی مدرن در ایران را بر اساس ساختار منسجم و هماهنگ زمانی ترسیم کرد. سپس قوانین خود را بر اساس

اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۹۳

آن تعیین کرد. در ادامه نیز در راستای تثبیت و اجرای قوانین زمانی مذکور، اقتدار قضایی خود را با قوت مورد استفاده قرار داد. به طوری که قانون‌شکنان در برابر قوانین زمانی جدید را با تمهیدات گوناگون قانونی و قضایی، از امتیازات گوناگون اجتماعی و اقتصادی محروم کرد تا بدینوسیله عناصر مقاوم در برابر قانون زمان مدرن را درهم بشکند و می‌توان گفت تا حد زیادی در این امر موفق بود. این رویه همراه با عمومی‌سازی استفاده از شیء مکانیکی ساعت مدرن به عنوان کالای مصرفی جدید در فضاهای اداری و مبلمان شهری و سپس حوزه‌های خصوصی شهروندان از خانه‌ها تا بدن‌ها ممکن شد. این سازوکار ترویجی زمان‌مندی جدید توسط گسترش کاربرد ساعت مکانیکی در جامعه همراه با تعیین ساعت رسمی و تنظیم زمان بخش‌های مختلف جغرافیایی با افق زمانی و جغرافیایی تهران به عنوان پایتخت کشور ایران باعث شد سبک نوینی از زندگی اجتماعی و حیات روزانه مردم و تعیین‌کننده اوقات کارشان در نهادهای دولتی، عمومی و خصوصی با ضرباهنگ یکسان و هماهنگ زمان مدرن شکل بگیرد.

کتاب‌نامه

اسناد

- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۱-۱۳۱۰، ۲۴۰۰۳۴۲۴۴
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۰، ۲۹۳۰۰۱۴۷۸
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۲، ۲۹۷۰۱۲۴۵۷
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۵، ۲۹۷۰۰۰۶۸۹
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۵، ۳۱۰۰۲۰۰۲۷
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۵، ۳۶۰۰۰۰۸۴۸
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۶، ۲۱۰۰۰۱۴۳۹
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۶، ۲۹۷۰۰۲۲۹۵
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۶، ۳۱۰۰۱۸۷۷۳
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۷، ۲۹۷۰۳۰۹۹۴
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۷، ۳۱۰۰۶۷۲۲۷
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۸، ۲۹۷۰۴۵۲۰۲
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۸، ۹۱۲۹۷۳۳۱۲

۱۹۴ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۰۹، ۲۹۳۰۷۸۷۲۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۰، ۲۲۰۰۱۸۲۵۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۰، ۲۹۷۰۳۶۸۳۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۰، ۳۱۰۰۶۷۴۸۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۱، ۲۹۳۰۲۸۲۲۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۱، ۲۹۷۰۰۹۸۴۳

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۳، ۲۹۷۰۲۷۸۲۴

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۴، ۲۱۰۰۰۷۷۴۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۴، ۲۴۰۰۵۵۶۸۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۴، ۹۶۲۹۸۱۹۳۴۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۶، ۲۹۳۰۹۱۹۹۴

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۶، ۳۱۰۰۶۲۷۵۹

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۷، ۲۹۳۰۱۴۳۱۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۹، ۹۶۲۹۸۲۴۲۰۴

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۲۱، ۹۶۲۹۳۱۰۱۷۳

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۳۰ قمری، ۳۷۰۰۱۲۰۶۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۳۵ قمری، ۲۱۰۰۰۳۴۶۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۴-۱۶، ۲۳۰۰۰۳۶۹۹

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۱۹-۲۰، ۹۶۲۹۸۱۸۰۰۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، بی تا، ۳۱۰۰۴۷۲۹۴

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۰۵، ۱۰۱۱۶۸۷۱۴

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۱۵-۱۶، ۱۰۱۱۱۰۱۲۷۱۱۹۶

کتاب‌ها

ابراهیم نژاد، هرمز (۱۴۰۲)، *تاریخ پزشکی در ایران: حرفه، تخصص و سیاست*، ترجمه محمد کریمی،

تهران، شیرازه

اتابکی، تورج (۱۳۸۵)، *تجدد آمرانه جامعه و دولت در عصر رضاشاه*، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران:

انتشارات ققنوس.

- اقتدار دولت و چالش‌های حقوقی ... (زهیر صیامیان گرجی و محمدجواد محسنی) ۱۹۵
- اتابکی، تورج (۱۳۹۰)، *دولت و فرودستان (فراز و فرود تجدد آمرانه در ترکیه و ایران)*، ترجمه آرش عزیز، تهران: انتشارات ققنوس.
- ادیب‌زاده، مجید (۱۳۸۹)، *مدرنیته زایا و تفکر عمیق: چالش تاریخی دولت مدرن و باروری علوم انسانی در ایران*، تهران: ققنوس.
- اکبری، محمدعلی (۱۳۸۴)، *تبارشناسی هویت جدید ایرانی (عصر قاجاریه و پهلوی اول)*، چاپ نخست، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- بالسلو، سیوان (۱۴۰۰)، *مردانگی ایرانی (در اواخر قاجار و اوایل پهلوی)*، ترجمه لیا عالی‌نیا، تهران: نشر همان.
- برک، پیتر (۱۳۹۳)، *تاریخ و نظریه اجتماعی*، ترجمه حسینعلی نودری، تهران: طرح نو.
- تامپسون، ادوارد پالم (۱۴۰۲)، *زمان، انضباط کاری و سرمایه‌داری صنعتی*، ترجمه حسن پورسفیر، تهران: نشر شیبار.
- خلیلی‌خو، محمدرضا (۱۳۷۳)، *توسعه و نوسازی ایران در دوره رضاشاه*، تهران: مرکز انتشارات جهاد دانشگاهی.
- رزا، هارتموت (۱۳۹۸)، *شتاب و بیگانگی (به سوی نظریه ای انتقادی درباره ی زمان در جامعه ی مدرن متأخر)*، ترجمه حسن پورسفیر، تهران: آگه.
- سروش‌فر، زهره (۱۳۹۸)، *زمان در زندان (سیاست‌گذاری تقویم در سال‌های پس از انقلاب اسلامی)*، تهران: آرما.
- سروش‌فر، زهره (۱۴۰۲)، *سرگذشت اجتماعی تقویم در ایران*، تهران: آگر.
- شایق، سیروس (۱۴۰۰)، *توانا بود هر که دانا بود (علم، طبقه و تکوین جامعه مدرن ایرانی ۱۳۳۰-۱۲۸۰)*، ترجمه مارال لطیفی، تهران: نشر شیرازه کتاب ما.
- شهری، جعفر (۱۳۶۸)، *تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم*، جلد سوم، چاپ اول، تهران: نشر رسا.
- شهری، جعفر (۱۳۸۳)، *طهران قدیم*، جلد اول، تهران: نشر معین.
- فربرن، مایلز (۱۳۹۴)، *تاریخ اجتماعی: مسائل، راهبردها و روش‌ها*، ترجمه ابراهیم موسی پور بزشلی و محمد ابراهیم باسط، تهران: انتشارات سازمان سمت.
- قلی‌پور، علی (۱۴۰۰)، *پرورش ذوق عامه در عصر پهلوی*، تهران: نشر نظر.
- کرونین، استفانی (۱۳۹۸)، *ارتش و حکومت پهلوی*، ترجمه غلامرضا علی‌بابایی، تهران: انتشارات خجسته.
- کریمیان سردشتی، نادر (۱۳۸۴)، *تاریخ زمان‌سنجی و صنعت ساعت‌سازی*، تهران: امیرکبیر.
- لیدمن، سون اریک (۱۳۸۸)، *در سایه ی آینده (تاریخ اندیشه ی مدرنیته)*، ترجمه سعید مقدم، تهران: اختران.

۱۹۶ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

مک رایلد، داندل و آورام تیلور (۱۳۹۷)، *نظریه اجتماعی و تاریخ اجتماعی*، ترجمه محمد غفوری، تهران: انتشارات سازمان سمت

مناشری، دیوید (۱۳۹۷)، *نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن*، ترجمه محمدحسین بادامچی و عرفان مصلح، تهران: حکمت سینا.

منظورالاجداد، محمدحسین (۱۳۸۰)، *سیاست و لباس (گزیده اسناد متحدالشکل شدن البسه) (۱۳۱۸-۱۳۰۷)*. تهران: سازمان اسناد ملی ایران، پژوهشکده اسناد.

هال، استوارت و برم گبین (۱۴۰۳)، *درآمدی بر فهم جامعه مدرن*، ج ۱-۴، گروه مترجمان، تهران: نشر آگه

مقالات

اتحادیه، منصوره و الهام ملک‌زاده (۱۳۸۸)، «بهداشت و اقدامات خیریه‌ی بهداشتی در دوره‌ی رضاشاه»، *تاریخ اسلام و ایران*، ۷۹ (۳)، ۱-۲۵.

استوار، مجید (۱۴۰۲)، «آموزش و نوسازی ایران در دولت پهلوی اول»، *دولت پژوهی*، ۳۴ (۲)، ۵۷-۹۷.

روستایی، محسن (۱۳۷۹)، «رایزنی ایران عصر رضاشاه درباره یک واژه تاریخی (ایران به جای پرس)»، *گنجینه اسناد*، ۳۷ و ۳۸، ۶۰-۶۷.

صیاد، محمدرضا (۱۳۷۵)، «پیدایش و سیر تحول تقویم هجری شمسی»، *وقف میراث جاویدان*، ۱۵ و ۱۶، ۱۰۹-۱۱۸.

محمدی، منظر و سیدسعید سید احمدی زاویه (۱۳۹۶)، «لباس متحدالشکل: بازنمایی قدرت و مدرنیته (دوران پهلوی اول)»، *تاریخ ایران*، ۸۱، ۷۵-۱۰۲.

یاراحمدی، معصوم (۱۳۹۳ و ۱۳۹۴)، «بررسی رویکرد هویتی حکومت رضاشاه»، *مطالعات تاریخی*، ۴۷ و ۴۸، ۱۰۹-۱۳۸.

دانشنامه‌ها

جانب الهی، محمدسعید (۱۳۹۸)، *دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*، به سرپرستی محمدکاظم موسوی بجنوردی، ج ۴، ذیل مدخل «زمان سنجی»، تهران: دایره‌المعارف بزرگ اسلامی

قاسملو، فرید (۱۳۹۵)، *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۲۱، ذیل مدخل «زمان سنجی»، تهران: دانشنامه جهان اسلام.